

Det landmilitære forsvar af den sjællandske øgruppe og Bornholm under den kolde krigs sidste to årtier (1970'erne og 1980'erne)

Del I: Perioden fra ca. 1970 til 1979

Indledning og afgrænsning

Den overordnede politisk-strategiske planlægning af det danske forsvar under den kolde krig er nok i sikkerhedspolitiske termer dækket nogenlunde ind. Det samme kan ikke siges om den operative planlægning, som fortsat henstår som stort set ubeskrevet. Det gælder i høj grad for emnet for denne artikel om den danske hærs forberedelser for at imødegå et Warszawa-pagtangreb mod den sjællandske øgruppe og Bornholm. Dette fravær kan der være flere grunde til; hvis man ser på årene efter den kolde krig, blev store dele af materialet om hærens operative planlægning på brigade- og regimentsniveau destrueret. Hvad angår den planlægning, som fandt sted på landsdelskommandoniveau vedrørende hæren øst for Storebælt, er man, hvad angår landsdelskommandoens klassificerede kopibøger frem til og med 1979, bedre stillet, idet disse er offentligt tilgængelige i Rigsarkivet. Men fra 1980 og frem er dette materiale fortsat hemmeligstempelt og befinder sig i Forsvarskommandoen i Karup. Det samme gælder for det materiale fra de sjællandske brigader, som ikke blev destrueret.

Formålet med nærværende artikel er at beskrive og tage de første skridt i en analyse af den planlægning, som fandt sted inden for Østre Landsdelskommando/LANDZEALAND for forsvaret af den sjællandske øgruppe og Bornholm i den kolde krigs sidste to årtier. Nærværende artikel behandler årene fra ca. 1970 til 1979, idet det er hensigten at gennemgå tidsrummet fra 1980 til 1989 i en senere artikel i dette tidsskrift. Hovedvægten vil blive lagt på den landmilitære side af forsvarsforberedelsen af den sjællandske øgruppe over for et angreb fra styrker fra et eller flere medlemsstater af Warszawa-pagten. I fraværet af en analyse af dansk forsvarsplanlægning under den kolde krigs seneste årtier tilstræber denne artikel alene at give en indsigt i de beslutninger og den tankeverden, som herskede hos de involverede officerer i denne periode, for så vidt angår forsvaret af

den sjællandske øgruppe. Dette gælder også deres vurdering af den militære trussel fra Warszawapagten. Denne vurdering går alene på pagtens faktiske kapabiliteter og operative planlægning, men ikke på det overordnede politiske trusselsbillede. Et faktatjek med, hvad eftertiden efter Murens fald og Warszawapagtens nedlæggelse har kunnet uddrage, efter at der åbnet op for adgangen til østtyske og polske militære arkiver fra den kolde krig, ligger ikke i kortene. Den af den sovjetiske generalstab og af Warszawapagtens stab udarbejdede planlægning for pagtens deltagelse i en væbnet konflikt i Østersø-området er fortsat utilgængelig. Udgangspunktet for denne artikel er derfor alene de trusselsvurderinger, som lå bag det danske planlægningsarbejde, kombineret med de vestlige vurderinger, som i 1970'erne forelå i rigt mål i samtidens litteratur i første række på engelsk om sovjetiske hensigter og midler i perioden.

Civilforsvarets planlægning vil ikke blive inddraget. Det er i første række hærens planlægning, som er genstanden for undersøgelsen.¹

Forskningsoversigt

Litteraturen om dansk sikkerheds- og forsvarspolitik efter 1945 er fortsat temmelig overskuelig. For de første årti af det danske NATO-medlemskab er Poul Villaumes, *Allieret med forbehold* (1995) fortsat uomgængelig; den dækker perioden fra 1949 til 1960. Hertil kommer de relevante bind i *Dansk Udenrigspolitisk Historie*, dvs. Thorsten Borring Olesen og Poul Villaumes bind "*I blokopdelings tegn*" (2005), som omfatter perioden fra 1945 til 1972, og Nikolaj Petersen: "*Europæisk og globalt engagement*" (2004), som dækker årene fra 1973 til 2003. Især sidstnævnte vier den forsvarspolitiske dimension opmærksomhed. Nævnes bør også DIIS-udredningen *Danmark under den kolde krig* (2005). Udredningens relevans for denne artikel er dog begrænset, idet dansk forsvar stort set er usynlig i udredningen.

Hvad angår dansk forsvarspolitik i perioden efter 1945, savnes fortsat et dansk modstykke til det norske flerbindsværk, *Norsk Forsvarshistorie*. Ole L. Frantzen og Knud J.V. Jespersens monografi *Dansk Krigshistorie 1814 – 2008* (2008) giver en kort beskrivelse af koldkrigsforsvaret. Nogen analyse af dansk forsvarsplanlægning under kolde krig foreligger som nævnt fortsat ikke.

Med hensyn til hærens historie efter 1945 er Jens Ole Christensen og Rune Holmeå Iversens monografi *Hæren – 400 års Danmarkshistorie* (2014) et godt udgangspunkt, ikke mindst for så vidt angår den organisatoriske opbygning af det danske landmilitære forsvar. Hvad angår Hjemmeværnets organisatoriske opbygning, giver Jens Ole Christensens *Hjemmeværnet – Historien om det folkelige forsvar* (2017) et kort overblik. For så vidt angår doktriner, er Michael H.

1 For gennemlæsning af manuskriptet og konstruktive forslag til teksten takkes museumsinspektør, seniorforsker ph.d. Jens Ole Christensen og pensioneret brigadegeneral, cand.phil. Michael H. Clemmesen

Clemmesen, Udviklingen i Danmarks forsvarsdoktrin fra 1945 til 1969 (Rapport til det XX. Nordiske historikermøde i Reykjavik 1987) i: *Militärhistorisk Tidsskrift* (svensk) nyttig, omend den alene behandler årene op til den periode, som denne artikel søger at afdække. Hertil kommer samme forfatters opslag "operativ krigsplanlægning" samt Kjeld Galsters opslag om "hæren" i: *Gads Leksikon om den kolde krig og Danmark*, redigeret af John T. Lauridsen o.a. (2011). Den tidligere chef for Enhedskommandoen general A.C.B. Vegger har i *Udviklingen af det danske doktrinære grundlag for forsvarskampen* (1989) analyseret de danske doktriner for forsvarskampen fra 1950' og 1960'erne. For Søværnet indeholder Peter Bogason, *Søværnet under den kolde krig – Politik, strategi og taktik* (2016) en omfattende gennemgang af søværnets historie under den kolde krig. Flyvevåbnets historie under den kolde krig derimod er stedmoderligt behandlet; et af de meget få eksisterende bidrag, som dækker udviklingen fra 1950'erne og frem, er Kjeld Galsters opslag i *Gads Koldkrigsleksikon* (2011).

Prolog: Hvorledes forestillede hæren sig kampene på de sjællandske strande? Kildegrundlaget – problemstilling

Der er nu gået ca. 30 år, siden den kolde krig sluttede, afhængigt af hvilket år den enkelte ser som det skelsættende. Men mens billederne fra 1980'erne af den politiske udvikling, som ledte frem til afslutningen af den kolde krig, fortsat står klart i den offentlige bevidsthed, og hvor den centrale begivenhed i den kolde krigs afslutning, nemlig Murens fald i 1989, med jævne mellemrum genopfriskes af medierne, så er det i dag vanskeligt at forestille sig, hvorledes et amfibisk angreb, iværksat af Sovjetunionen, Polen og DDR, mod Sjælland kunne tænkes at forløbe. Et af de områder, hvor en landgang – her tænkes især på kystområdet fra Køge i syd og videre nordpå langs Køge Bugt – kunne tænkes at finde sted, blev frem til 1980'erne omdannet til én sammenhængende forstadsbebyggelse. Dette gør det i dag vanskeligt at se området som en potentiel krigsskueplads.

Som en forsmag på, hvorledes man blandt stabsofficererne i Østre Landsdelskommando forestillede sig forløbet af selve landsætningen af styrker under et Warszawa-pagt amfibieangreb mod Sjælland, kan nedenstående uddrag fra et arbejdsgruppenotat fra maj 1979 tjene:

"Kampen må forventes at blive meget voldsom og af kort varighed. En afgørelse vil sandsynligvis falde i løbet af få timer, og hele kampen vil vare indtil to døgn.

Den fjendtlige landsætning må forventes at blive indledt med ild fra skibsartilleri, støttende jagerbombefly og allerede i tilsejlingsfasen af kampvognskanoner og raket-skyts. Denne ild må forventes at blive meget voldsom, lidet præcis, men med stor fladevirkning. Den vil indledningsvis være rettet mod terrænet umiddelbart om og bag kystlinjen og vil i takt med landsætningen og angribernes fremtrængen blive forlagt i dybden. Det kan forventes, at flygtige C-kampstoffer [dvs. giftgas, forfatte-renens bemærkning] vil blive anvendt i denne fase.

Umiddelbart før landsætningen kan forventes, at der nedkastes faldskærmsstyrker på egnede steder bag lokalforsvarsafsnittene med henblik på at hindre felthærsenheder i at gribe ind i kampen på kysten. Kampen må forventes at blive en kamp om og mellem støttepunkter med lokale indbrud i forsvarsstilligner. Forbindelsen bagud må i denne situationen anses for usikker”²

Så ud over at tage de første skridt i en analyse af planlægningen af forsvaret af den sjællandske øgruppe og Bornholm sigter denne artikel også mod at give et indblik i den tankeverden, som herskede hos de officerer, som i 1970’erne var beordret til at planlægge forsvaret heraf inden for rammerne af Østre Landsdelskommando. Deres uddannelsesmæssige udgangspunkt var officersuddannelsen på Hærens Officersskole; for et ikke nærmere bestemt antals vedkommende var denne uddannelse suppleret med deres deltagelse i Forsvarsakademiets videregående kurser i form af Føringskursus II, senere Operativ Føringsuddannelse. Noget civil deltagelse i den militære beredskabsplanlægning forelå ikke.

Det kildemæssige udgangspunkt for denne artikel er i første række det materiale, som Østre Landsdelskommando/LANDZEALAND udarbejdede med henblik på at forberede et dansk forsvar mod et Warszawapagt-angreb mod den sjællandske øgruppe og Bornholm. Et væsentligt element var planlægningen af hærens mobilisering. Materialet omfatter et stort antal instrukser, notitser og inspektionsrapporter af de tiltag, som løbende blev gjort for at sikre effektiviteten af det militære forsvar. Som alt andet materiale, udarbejdet af en statslig myndighed, var formålet på den mest hensigtsmæssige måde at håndtere de forhåndenværende ressourcer, menneskelige som tekniske, med henblik på at sikre et forsvar af disse områder. Som sådan adskilte det sig ikke væsentligt fra lignende kildegrupper fra andre statslige myndigheder.

En særlig gruppe udgjorde de omfangsrige drejebøger for f.eks. de årligt tilbagevendende efterårsmanøvrer. Her var formålet at få indøvet procedurer og reaktionsmønstre hos de deltagende befalingsmænd og soldater. Centralt stod den årligt tilbagevendende gennemgang af de forskellige kamparter som forsvar, modangreb, tilbagetog og henholdende kamp i skiftende geografiske lokaliteter. Men det afspejlede ikke nødvendigvis, hvordan Landsdelskommandoen forestillede sig forsvarskampens forløb i den virkelige verden.

Manøvrerne var af økonomiske grunde begrænset i tid, hvilket gjorde, at de første (men også meget afgørende) dage i et invasionsforsvar på Sjælland vejede tungere end de senere faser af konflikten. Det havde som konsekvens, at de senere faser af en tænkt krig kun var ufuldstændigt udviklet. Mod slutningen af årtiet viede man dog afslutningen af den større opmærksomhed f.eks. ved at lade FN optræde som mægler i en konflikt, som fandt sin løsning i en *status quo ante*.

² Arbejdsgruppe vedr. Sanitetstjenestens ordning på Sjælland (AVSO) af 15. maj 1979 (RA, FKO. Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979. Pk. 88).

Manøvredrejebøgerne søgte i en forestillet verden at indøve hensigtsmæssige reaktionsmønstre og taktiske scenarier i afværgelsen af et fjendtligt angreb. Disse kan kombineres med Landsdelskommandoens vurderinger sidst i årtiet af, hvordan en amfibieinvasion kunne forløbe, og af den efterfølgende forsvarskamp. Udgangspunktet var de iagttagelser, NATO havde gjort af Warszawapagtens manøvrer i området, kombineret med den viden, man havde om modpartens våben og øvrigt materiel, og viden om eget materiel. Der er tale om nøgterne, vurderinger af, hvad man med stor sandsynlighed kunne forudse ville ske i den virkelige verden.

Spørgsmålet om den danske styrkers reelle mulighed og evne til at afværge en amfibielandgang på den sjællandske øgruppe og Bornholm fremgik af vurderinger, som chefen for Østre Landsdelskommando årligt afgav til den øverstkommanderende for NATO's styrker i Østersøområdet (COMBALTAP) i Karup. De kan kombineres med den korrespondance, som landsdelskommandoens chef førte med Forsvarskommandoen om samme emne, suppleret med hærchefens vurderinger. Udgangspunktet er den balance, som de begge skulle vægte, mellem på den ene side opgaven som politisk udnævnte chefer for at sikre forsvaret af den sjællandske øgruppe mod et fjendtligt angreb med de ressourcer, som var blevet stillet til rådighed fra politisk hold, og på den anden side deres nøgterne vurdering af, om dette overhovedet var muligt med de forhåndenværende ressourcer.

En særlig kildegruppe udgør de notater, som Forsvarsstabens langtidsplanlægningsgruppe udarbejdede i 1970'erne; de kaster lys over danske synspunkter på forstærkningsproblematikken og på spørgsmålet om taktiske kernevåbens anvendelse i forsvaret af Sjælland.

Muligheden og modaliteterne for britiske styrkers deltagelse i forsvaret af Sjælland er søgt besvaret med de vurderinger, som findes i de dokumenter fra bl.a. det britiske krigsministerium, som i de senere år er gjort offentligt tilgængelige.

De problemstillinger, som vil blive søgt besvaret i artiklen, er følgende:

- Hvilke forventninger var der vedrørende sandsynligheden for, at det ville lykkes et afværge Warszawapagt-angreb mod den sjællandske øgruppe?
- Hvilken vægt blev tilførslen af forstærkninger fra andre NATO-lande til forsvaret af den sjællandske øgruppe tillagt?
- Hvilken rolle spillede modstanderens mulige anvendelse af kernevåben og kemiske våben i beredskabsplanlægningen?

Sjælland, de syddanske øer og Bornholm: geografi, forsvar (inkl. organisation, materiel og doktrin)

Geografi

Den sjællandske øgruppe omfatter Sjælland samt Møn, Falster og Lolland. Bornholm indtager pga. afstanden til resten af Danmark en særlig stilling, som gjorde, at forsvaret af Bornholm havde andre facetter end forsvaret af det øvrige Dan-

mark. Disse øer grænsede alle op til den vestlige Østersø, på hvis sydlige side Warszawapagt-staterne DDR, Folkerepublikken Polen og Sovjetunionen lå. For Sovjetunionen var den centrale politiske prioritet at sikre sovjetisk søherredømme over Østersøen og holde flådeenheder fra ikke-kyststater ude af Østersøen. Endvidere at sikre, at Warszawapagts flådeenheder i tilfælde af krig og efter erobring af dansk territorium fik uhindret adgang gennem de danske stræder på vej mod verdenshavne. Erobringen af dansk territorium ville endvidere gøre det muligt for Warszawapagten at benytte dansk territorium som et opmarch- og baseområde for operationer mod det fremskudte NATO-forsvar i Nordtyskland og mod Sydnorge og Storbritannien.

Den sjællandske øgruppes placering i det strategiske billede, som NATO stod over for i sin forsvarsplanlægning, fremgår af følgende passage fra en dansk udgivelse om Østersøen og de problemer, som var knyttet til dette farvand, fra 1979:

“Østersøområdetets militære betydning for Sovjetunionen forstærkes yderligere af den kendsgerning, at det er et af de geografiske områder, hvor de to pagtsystemer, NATO og Warszawapagten, “fysisk” militært står over for hinanden. I den forbindelse må Sovjetunionen endog konstatere, at de maritime adgangsveje til Østersøen – de danske stræder – allerede i fredstid er under NATO’s kontrol og derfor i krigstid eller i spændingsperioder vil kunne spærres af NATO Fra NATO’s side må det primære mål være at fastholde kontrollen med de danske stræder og sikre dansk landområde set i relation til dets beliggenhed som flankerområde for den nordlige del af Vesttyskland og som fremskudt forsvarsområde for Sydnorge.”³

Forsvaret – forsvarsordninger, materiel og doktriner

1960-forsvarsordningen

For 1970’erne var der tre forsvarsordninger, som udgjorde grundlaget for såvel hærens fredstids- som krigstidsorganisation: Forsvarsordningen af 1960, der fastsatte den grundlæggende organisation og til dels styrketal gennem resten af den kolde krig, en mindre justering i 1966 samt en større revision i 1973.

Udgangspunktet var forsvarsordningen af 1960, som indførte brigadeorganisationen i hæren, således at hærens krigsstyrke skulle bestå af tre brigader i det jysk-fynske område og tre brigader på den sjællandske øgruppe, sammensat af alle våbenarter, men med panser, panserinfanteri og pansret artilleri som kernen. Hertil kom en række enheder af artilleri, ingeniørtropper, telegrafter og forsynings tropper, primært som divisions- og korpstropper, samt en reduceret infanteribrigade på Bornholm med enheder af alle våbenarter.

3 Sikkerhedspolitik studiegruppe, Østersøen – Geografi, historie, økonomi, havret, forsvar, sikkerhed (Schultz, København, 1979); Sikkerhedspolitik studiegruppe bestod af et antal officerer og embedsmænd og havde oberstløjtnant Helge Kroon som sekretær.

På sigt var det meningen, at de jysk-fynske og de sjællandske brigader skulle opstilles som panserinfanteribrigader med høj integration mellem panser og panserinfanteri, mens brigaden på Bornholm skulle motoriseres. En af forudsætningerne for dette var dog en fortsat betydelig amerikansk våbenhjælp; en forudsætning, der allerede omkring ordningens vedtagelse var tvivlsom. 1960-ordningen indebar ligeledes, at der skulle ansættes mere stampersonel i Hæren, der ikke mindst skulle bemande de mere komplicerede våbensystemer.

Forsvarsordningen af 1960 indebar ligeledes en større opdeling mellem organisationen i fredstid og i krigstid. Det betød, at i fredstid skulle regimenterne opstille og uddanne enheder i typisk bataljonsstørrelse, mens felthærens brigader og lokalforsvarets militærregioner skulle føre dem i krigstid. Opstillingen af brigaderne begyndte umiddelbart i starten af 1960'erne, men i første omgang måtte de opstilles med delvis motoriseret infanteri, der efterhånden blev egentligt motoriseret, mens pansringen kom til at trække længe ud.

1960-ordningen indeholdt 2 1/3 brigade opstillet i dækningsstyrken, bemandet med 85 % af brigadens krigsstyrke, fordelt med 1 1/3 brigade i Jylland-Fyn og 1 brigade på Sjælland. Resten af brigaderne og de fleste divisions- og korpstrop- per var mobiliseringsenheder. På Bornholm skulle en bataljon opstilles i dækningsstyrken.

Hærens krigsstyrke blev i 1960-ordningen fastsat til 78.000 mand, heraf 54.000 mand i felthæren og 24.000 i faglige myndigheder og lokalforsvar. Dækningsstyrken udgjorde 13.000 mand. Hertil kom Hjemmeværnet, hvis styrke på landsplan steg fra omkring 70.000 i 1960'erne til knap 78.000 i 1980'erne, heraf hovedparten i hærhjemmeværnet.⁴ Hjemmeværnet spillede i kraft af sin tilstedeværelse på lokalplan overalt i regionsområderne en central rolle i lokalforsvaret.⁵

1960-ordningen blev revideret i 1966, bl.a. for at mindske det operative og uddannelsesmæssige skel mellem brigaderne i dækningsstyrken og mobiliseringsenhederne, og for at anvende stampersonellet til at holde mere af det pansrede materiel i drift. Det betød, at der skulle opstilles fire brigader i dækningsstyrken, bemandet med 60 % af krigsstyrken; to i hver landsdel. Disse brigader skulle pansres i de følgende år. De to sidste brigader forblev mobiliseringsenheder, og forblev indtil videre motoriserede.

Hærens krigstidsforsvar af den sjællandske øgruppe bestod ved starten af 1970'erne dels af felthæren, dels af lokalforsvaret. Felthæren var organiseret som et korps under COMLANDZEALAND bestående af de tre sjællandske brigader. De to brigader i dækningsstyrken var panserinfanteribrigader, som hver omfattede en panserbataljon, to panserinfanteribataljoner, en motoriseret infanteribataljon, en middeltung pansret artilleriafdeling samt kampstøtte, førings- og fagli-

4 Jens Ole Christensen og Rune Holmeå Iversen, *Hæren – 400 års Danmarkshistorie* (Gad, København, 2014), s. 234ff.

5 Jens Ole Christensen, *Hjemmeværnet – Historien om det folkelige forsvar* (Gad, København, 2017), s. 217.

ge enheder; dog blev den sidste panserinfanteribataljon i 2. Sjællandske brigade først pansret i starten af 1970'erne. 3. Sjællandske Brigade, som var en mobiliseringsenhed, var rent motoriseret, uden panser. Til brigaderne kom en række korpstropper, bl.a. tungt og middeltungt artilleri samt kampstøtte, førings- og faglige enheder. Samtlige felthærsenheder under Østre Landsdelskommando var garnisoneret på selve Sjælland.⁶

Lokalforsvaret omfattede i krigstidsforsvaret militærregioner: militærregion V, der omfattede hovedparten af Sjælland, militærregion VI, der omfattede København og Nordsjælland samt militærregion VIII, der omfattede Sydsjælland samt Møn og Lolland-Falster. Heri indgik dels seks lokalforsvarsbataljoner (infanteribataljoner) og to lokalforsvarsafdelinger (lette artilleriafdelinger), dels et antal hjemmeværnsdistrikter.

Hærchefens vurdering af tilstanden inden for hæren i 1970 var ikke opmuntrende læsning: "Hærens dækningsstyrke kan jeg derfor, på trods af uopfyldte styrkemål og på trods af, at der stadig hersker mangel på moderne panserværn, brigadeluftværn og ABC-beskyttelsesmidler, betegne som krigsbrugbar, men den korte rekrutuddannelse medfører kedelige svaghedsperioder i forbindelse med enheders ivergang fra rekrutskolen til dækningsstyrken." Og videre: "Jeg finder anledning til på ny at fremhæve, at hæren med den nu indførte 12 måneders værnepligt overvejende baseret på almindelig værnepligt – har nået den nedre grænse for mulighederne for at opretholde en dækningsstyrke af en konstant størrelse og med en acceptabel krigsbrugbarhed."⁷

Materiel

Langt hovedparten af det materiel, som indgik i felthæren for forsvaret af den sjællandske øgruppe, stammede fra den amerikanske våbenhjælp, der varede fra 1950 og frem til ca. 1965. Det drejede sig bl.a. om kampvogne, hvor brigaderne på Sjælland rådede over den britisk-producerede "Centurion-kampvogn." Hertil kom pansrede mandskabsvogne, artilleri (inkl. de senere selvkørende pjecer), ingeniørustyr og for infanteriet det halvautomatiske Garand-gevær model 1950 samt morterer. Materiellet som helhed må ved indgangen til 1970'erne karakteriseres som nærmende sig udløbsdatoen, men større nyanskaffelser stod ikke på tapetet foreløbig. Hærchefens vurdering af materielsituationen var allerede før 1973-forsvarsordningen dyster; således anførte han i sin rapport om tilstanden inden for hæren i kalenderåret 1972, "at de i 1972 gennemførte besparelsesforanstaltninger har medført nedlæggelse af enheder og dermed en svækkelse af hærens dækningsstyrke samt yderligere begrænsede muligheder for nyanskaffelser

⁶ Christensen og Iversen (2014) s. 239.

⁷ Chefen for hæren: "Rapport om tilstanden inden for hæren, kalenderåret 1970", marts 1971. RA, chefen for hæren. KC. Hemmelig kopibog 1951-1975, pk. 31

og udskiftning af nedslidt materiel.”⁸ Og i 1974 var tonen endnu mere dystert: Materiellet – især køretøjer – var “umoderne og utilstrækkeligt,” og mobiliteten reduceret til et “uacceptabelt niveau.”⁹

Et andet problem, som syntes at have været kronisk i hele perioden, var den katastrofale mangel på især panserværnsammunition, men også andre ammunitionstyper. Således underrettede Landsdelskommandoen i 1973 Forsvarskommandoen om, at “de meget væsentlige mangler i krigsreserven vil i en given situation betyde en yderst alvorlig og hurtigt indtrængende svækkelse af støtten til Landsdelskommandoens styrker.” For en række vitale ammunitionstyper var der kun til syv til ni dages kamp, herefter ville der indtræde en “betydelig og hurtig svækkelse”. At situationen med hensyn til ammunitionen ikke blev væsentlig bedre i løbet af tiåret, fremgik af chefen for Østre Landsdelskommandos “1976 *Annual Status of Forces Report*” (udarbejdet i 1977), hvori det hed, at det sjællandske forsvar efter mobilisering ville kunne udkæmpe 10-12 dages kamp – men kun under den forudsætning, at “den kritiske situation” omkring panserværnsammunition forbedres. Det blev gentaget i sommeren 1978, hvor manglen på 105 mm på ny blev fremhævet.¹⁰

I løbet af årtiet skulle de sjællandske panserbataljoner dog opleve en kvalitativ forbedring. I de jysk-fynske brigader blev Centurion-kampvognene udskiftet med den nye tyskproducerede Leopard-kampvogne, og et større antal Centurion-kampvogne med 105 mm-kanon blev overført til de sjællandske panserbataljoner. De sjællandske Centurion-kampvogne med en 84 mm-kanon blev herefter overført til lokalforsvaret, som derved også oplevede en kvalitativ styrkelse.¹¹

8 Chefen for hæren: “Rapport om tilstanden inden for hæren i kalenderåret 1972,” RA, chefen for hæren. KC. Hemmelig kopibog 1951-1975, pk. 33

9 “Annual Status of Forces Report 1974” til COMBALTAP af 30. december 1974, RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 68.

10 Se Landsdelskommandoen til Forsvarskommandoen af 1. oktober 1973 og chefen for Østre Landsdelskommandos “Logistic Estimate 1973” til COMBALTAP af 16. november 1973, begge i RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 64 samt sammes “Supplement to 1976 Annual Status of Forces Report” af 22. juli 1977, samme sted, pk. 80 og “Commander’s Summary” til øvelsen SMARAGD af 14. juni 1978, samme sted, pk. 84. APDS står for “Armoured Piercing Discarding Sabot”, et projektil med meget stor gennemslagskraft. (Når der i prologen tales om en afgørelse inden for to dage, skal dette forstås som kampene ved selve brohovedet; det var formodningen, at selv efter at afgørelsen var faldet, ville der i et antal dage fortsat være kampe med mindre og decimerede Warszawapagt-enheder i landgangsområdet. Hertil kom, at kampene mod de luftlandsatte Warszawapagt-styrker først tænkes indledt, efter at de søbårne landgangsstyrker var nedkæmpet, se videre nedenfor).

11 Christensen og Iversen, 2014, s. 226f. Om udskiftningen af hærens Centurion-kampvogne med 84 mm-kanoner, se Østre Landsdelskommando til Forsvarskommandoen om “udskiftning/tilgang af Centurion til Østre Landsdelskommando i forbindelse med indfasning af Leopard ved de jyske enheder” af 23. marts 1976, RA, FKO. Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 72.

Doktriner

Den gældende doktrin for det danske landforsvar var ved 1970'ernes begyndelse "bevægelig forsvarskamp." Baggrunden var den teknologiske udvikling op gennem 1960'erne, der gik i retning af større mobilitet og pansring i takt med truslen om Warszawapagtens mulige indsættelse af atomvåben. Samtidig blev det klart, at anvendelsen af taktiske atomvåben kunne blive et centralt element i det vestlige forsvar for at udligne den vestlige konventionelle underlegenhed.¹²

Fra 1970'ernes midte gik udviklingen i den modsatte retning: Forsvarsevnen skulle sikres gennem en opbygning af konventionel udholdenhed, kombineret med stadig større vægt på forstærkningsstyrker udefra. En væsentlig baggrund var, at brugen af taktiske atomvåben som en mulighed for at udligne den vestlige konventionelle underlegenhed blev stedse mere politisk uholdbar. Både fra politisk side og ude i samfundet blev der i stigende grad sat spørgsmålstegn ved anvendelsen af atomvåben som en del af dansk forsvar. Også hos Danmarks nærmeste militære samarbejdspartner, Vesttyskland, var der en voksende politisk uvilje. Det var ikke længere hverken politisk acceptabelt eller realistisk at fastholde en doktrin, der byggede på omfattende brug af taktiske atomvåben.¹³

I stedet blev der formuleret en ny dansk doktrin for landforsvaret, "stedbundet forsvarskamp," der ikke i samme omfang byggede på anvendelsen af taktiske atomvåben. Grundtanken i denne doktrin var at føre en sej forsvarskamp gennem brug af omfattende feltbefæstninger, herunder hindringer, minefelter o.l., hvor tanken var at nedslide angriberens styrke og derved at åbne op for egne modangreb. Doktrinen, som var inspireret af doktrinerne bag den vesttyske forsvarskamp, var styrende for hærens udvikling frem til midten af 1980'erne, og selvom den i første række gjaldt felthærsforsvaret, fik også lokalforsvaret, inkl. Hjemmeværnet, en central rolle i den nye doktrin gennem deltagelse i bl.a. gennemførelse af hindre- og ødelæggelsesopgaver.

For så vidt angik det sjællandske område, betød den efterfølgende forsvarsordning fra 1973, at forsvaret af området i langt større omfang skulle gennemføres uden adgang til egne, operative reserver. Eneste mulighed for forstærkninger var tilførsel af forstærkninger udefra, dvs. NATO's "brandkorps" (*Allied Command Europe Mobile Force*, AMF) og britiske mobile enheder, en option, som vedvarende indgik med vægt i Landsdelskommandos overvejelser og anbefalinger i hele perioden. I vægtningen mellem, om forsvaret skulle lægge hovedvægten på bekæmpelsen af en amfibielandsætning eller luftlandsætninger inde i landet var holdningen klar: Sølandsætninger var det "afgørende", og hvis sø- og luftlandsæt-

12 A.C.B. Vegger, *Udviklingen af det danske doktrinære grundlag for forsvarskampen* (Viborg, eget forlag, 1989), s. 215ff.

13 Se Michael H. Clemmesen, Den massive gengældelses lille ekko – De taktiske atomvåbens rolle i dansk forsvarsplanlægning i 1950'erne i: Carsten Due-Nielsen o.a. (udg.), *Danmark, Norden og NATO 1948-1962* (Jurist og Økonomforbundets Forlag, København, 1991) s. 141f., samt af samme forfatter, *Hærens udvikling 1967-1997 i: Hærnyt 2/1993*, s. 20f.

ninger tidsmæssigt faldt sammen, "bør der afsættes den mindst mulige styrke til at nedkæmpe og neutralisere de luftlandsatte styrker."

Årsagen til denne vurdering af luftlandsatte styrker, dvs. faldskærmsstyrker, beroede på, at disse i lyset af Anden Verdenskrigs negative erfaringer blev anset for at være uden den nødvendige mobilitet og uden de tunge våben, som ansås for nødvendige for at kunne udgøre en egentlig trussel i forsvarerens bagland. Men i lyset af manglen på disponible felthærsenheder, som kunne tage kampen op med nedkastede faldskærmsstyrker, var det på Sjælland overladt til Hjemmeværnet at observere og indkapsle dem indtil videre. Denne vægtning var gældende i hele årtiet, og først ved slutningen af perioden gjorde den kvalitative udvikling af Warszawapagt-landenes styrkeprofil, at denne prioritering blev taget op til revision.¹⁴

1973-forsvarsordningen og omorganiseringen af det sjællandske forsvar

Forsvarsordningen 1960/1966 blev afløst af en ny forsvarsordning i 1973. Den berørte kun i mindre grad forswarets styrketal, men en række præmisser blev afgørende ændret. Et centralt punkt i den nye ordning var, at professionelle, fastansatte soldater – stampersonel – skulle udgøre kernen i Hærens dækningsstyrke, mens antallet af værnepligtige og deres uddannelsestid skulle reduceres betydeligt. Værnepligtige skulle fremover ikke indgå i dækningsstyrken, men kun uddannes til at indgå i mobiliseringsstyrken. Dækningsstyrken på 13.000 mand skulle fremover bestå af en stående styrke på 8.500 mand og et hjemsendt supplement på 4.5000.

Den nye forsvarsordning indebar dels, at 3. Sjællandske Brigade skulle nedlægges, og dens styrker overføres til andre dele af landforsvar på den sjællandske øgruppe. Dels at 3. jyske brigade skulle aktiveres og opstilles i dækningsstyrken. Hermed ville alle Hærens brigader være aktiveret og opstillet i dækningsstyrken. De fem stående brigader fik nu en bemanning på 30-35 %.

I årene 1974-1975 blev ikke mindst landforsvaret på den sjællandske øgruppe omorganiseret. De motoriserede infanteribataljoner blev taget ud af de fem tilbageværende brigader, der på sigt kun skulle indeholde pansrede kampbataljoner. På Sjælland blev de to udtagne bataljoner brugt som en reserve for COMLAND-ZEALAND. Ligeledes blev de tre opklaringseskadroner fra de sjællandske brigader samlet i en opklaringsbataljon på korpsniveau, som en tredje pansret dispositionsenhed for COMLANDZEALAND ved siden af de to brigader.

På Sjælland blev Militærregion V og VIII sammenlagt til en ny, større Militærregion V, der herefter omfattede det meste af den sjællandske øgruppe; de mest sandsynlige invasionsråder i denne var hermed samlet i Militærregion V og hovedstaden og dens 'forterræn' i Militærregion VI.

¹⁴ Østre Landsdelskommando til chefen for hæren og de to brigader af 1. juni 1977, RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 80.

De tre motoriserede bataljoner fra 3. Sjællandske brigade blev overført til Militærregion V og VI, hvor de blev brugt til at styrke kystforsvaret på den sjællandske øgruppe. Her blev de kernen i opstillingen af fem nye lokalforsvarsbataljoner, således at der var i alt 11. Ligeledes blev der opstillet yderligere lokalforsvarsafdelinger, således at der på den sjællandske øgruppe var tre.

Hovedparten af de nyopstillede lokalforsvarsenheder på Sjælland blev organiseret i en række lokalforsvarsafsnit, hvor tyngden i invasionsforsvaret skulle lægges på kysten. De to centrale afsnit blev Lokalforsvarsafsnit Køge og Lokalforsvarsafsnit Fakse, hvorunder kystforsvaret af Køge Bugt og Fakse Bugt blev organiseret. To regimentschefer og stabe, henholdsvis Den Kongelige Livgarde og Gardehusarregimentet, skulle være føringsstabe for afsnittene ved mobilisering. Afsnittene fik hermed i nogen grad karakter af kampgrupper, således kom f.eks. Lokalforsvarsafsnit Fakse til at bestå af en stabssdeling, tre infanteribataljoner, en let artilleriafdeling samt senere en enhed med panserjagere.

Både overgangen til stampersonel og de reduktioner og besparelser, som lå i 1973-ordningen, skulle i årene efter 1973 volde betydelige problemer. Således vurderede hærchefens tilstanden i hæren i 1974, at "trods overgangsvanskeligheder i forbindelse med gennemførelsen af troppeplan 1973 må uddannelsen betegnes som værende på et *nogenlunde* (forfatterens kursivering) tilfredsstillende stade."¹⁵ I sin årsrapport for 1976 til chefen for NATO's Enhedskommando i Karup (COMBALTAP) anførte chefen for Østre Landsdelskommando/COMLANDZEALAND, at dækningsstyrken på Sjælland havde "en begrænset kamp-evne" og videre: at i forhold til modstanderens styrke og antallet af mulige landgangsområder på den sjællandske øgruppe udgjorde størrelsen af felthæren efter nedlæggelsen af 3. sjællandske brigade "*a major problem*".¹⁶ Nedlæggelsen af 3. sjællandske brigade betød, at Landsdelskommandoen herefter var uden nogen som helst form for reserve, som enten kunne forstærke forsvaret i det østlige Sjælland eller kunne opfange og standse et amfibieangreb andre steder, f.eks. på Lolland-Falster-Møn eller i Vestsjælland. Dette, uanset at nogle af brigadens bataljoner i stedet overgik til lokalforsvaret i Køge- og Fakse-området.

Nedlæggelsen af 3. sjællandske brigade i 1974 og konverteringen af dets infanteribataljoner til "lokalforsvarsbataljoner" stillede Østre Landsdelskommando over for det problem, hvorledes disse bataljoner mest hensigtsmæssigt kunne inkorporeres i forsvaret af de "særligt truede områder." Landsdelskommandoens løsning var at indsætte dem i "rene kystforsvarsopgaver, således at den indledende kamp på kysten bliver en opgave for disse bataljoner, mens brigaderne får ansvaret for kampen i rummet bag og frem til kystområdet." De områder, der var

15 Chefen for hæren til forsvarschefen af 14. februar 1975, RA, chefen for hæren. KC. Hemmelig kopibog 1951-1975, pk. 35.

16 "*Annual Status of Forces Report*" af 12. august 1976, RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 74.

tale om, var Køge Bugt, Stevns og kyststrækninger på Vestsjælland.¹⁷ Lokalforsvarsbataljonerne var forstærket med artilleriafdelinger og panserjagereskadroner i form af tidligere Centurion-kampvognseskadroner, som blev til rådighed ved anskaffelsen af Leopardkampvogne til Jylland.

Det afgørende formål med det kystforsvar, der blev etableret i løbet af årtiet, var "at hindre fjenden i at gennemføre en landsætning på kysten, subsidiært at tilintetgøre landsatte styrker, før et brohoved har kunnet dannes og udnyttes som base for videre operationer i land." For "den relative svaghed, som landsgangstyrken indledningsvis kan have over for kystforsvaret, vil aftage i takt med brohovedets etablering. Kampens afgørelse skal således søges på kysten." Af den grund vil "kampens forløb i løbet af de første få timer være afgørende. Lykkes det af hindre dannelse af brohoved eller nedkæmpelse af dette og herigennem hindre opfølgningsstyrkerens landsætning, vil fjenden være tvunget til fornyet angreb med reduceret kapacitet."¹⁸ Landsdelskommandoen understregede, at det var af "afgørende betydning, at den relative svaghed, som landgangsstyrkerne indledningsvis kan have over for de sjællandske styrker, udnyttes mest muligt, idet balancen forrykkes til gunst for angriberen, efterhånden som brohoveder kan opbygges og udvides."¹⁹

En større detaljeringsgrad fremgik af Landsdelskommandoens bemærkninger til "*CINCNORTH Review of the Operational Approaches*" for forsvaret af Sjælland fra 1974. Heraf fremgår det, at "the main effort of the defence must be made in the initial phase of the landings, i.e. when the enemy is relatively weak. Therefore, the coastal defence of the most threatened beaches will be established. As, however, the landing beaches are unknown it is not considered feasible to commit brigades to the coastal areas; they will be kept in forward assembly areas close behind the coastal defence forces. It is COMLANDZEALAND's general intention as early as possible to counter and destroy enemy sea- and airlandings ... An early decisive battle will be aimed at, and as close to the shore as possible. The main effort of the defence will initially be placed in E- and SE Zealand.

In E- and SE Zealand COMLANDZEALAND will employ Coastal Defence Groups (CDG) in prepared positions on or at the beaches most threatened in order to prevent or hamper enemy sea-landings. On recognition of major sea-landings

17 Se bilag til landsdelskommandoskrivelse af 8. maj 1973, notat om lokalforsvaret af 22. maj 1973, Landsdelskommandoen til brigaderne og Region V af samme dato og af 2. juli 1973, RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 63.

18 Østre Landsdelskommando til majorer ved brigader og regioner: "3. udkast til koncept for kystforsvar", af 25. november 1976, RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 75, samt Østre Landsdelskommando rapport ved delprojekt 12 i forslag til hærstruktur af 16. marts 1979, sammesteds, pk. 87.

19 Se bilag til Landsdelskommandoskrivelser af 8. maj og 22. maj 1973 samt Landsdelskommandoen til de tre brigader og Region V af 22. maj 1973 ("Organisation og anvendelse af de på grundlag af den nye forsvarsordning opstillede yderligere lokalforsvarsenheder") samt Landsdelskommandoen til chefen for hæren m.fl. af 2. juli 1973 ("Kommandostruktur for enheder under Østre Landsdelskommando")

brigades will counter-attack from assembly areas close to CDE and destroy sea-landed forces.” Amfibielandgange uden for CDG-områderne f.eks. i Vestsjælland vil blive overvåget og blokeret af de styrker, der måtte være til rådighed. Dvs. lokalforsvar og Hjemmeværnet.²⁰

Anvendelsen af taktiske atomvåben i forsvaret af den sjællandske øgruppe

Uagtet at anvendelsen af kernevåben spillede en central rolle i NATO's afskrækkelsesstrategi over for Sovjetunionen, besad Danmark ingen kernevåben på syddansk jord. Som daværende stats- og udenrigsminister, H.C. Hansen, formulerede det i 1957, var det Danmarks politik ikke “under de nuværende omstændigheder” at modtage kernevåben på dansk jord. Men hvis omstændighederne skulle ændre sig markant i retning af en sikkerhedspolitisk krise eller en krig, ville det spørgsmål opstå, hvorledes Danmark skulle forholde sig til andre NATO-magters brug af kernevåben i forsvaret af den jyske halvø. Det vedrørte både den vesttyske 6. panserinfanteridivision i Slesvig-Holsten, som var udrustet med taktiske atomvåben, men også de forstærkninger fra NATO-stater som f.eks. UK, der rådede over atomvåben, og hvis forstærkninger til Danmark indgik i forsvarsplanlægningen i disse årtier. For slet ikke at tale om eventuel brug af de fremføringsmidler, som Danmark selv rådede over. For hærens vedkommende drejede det sig om 203 mm-haubitzerne og Honest John-artilleriraketterne (som var fordelt mellem Jylland og på Sjælland); Honest John-raketbatterierne blev udfaset i 1975.

De grundlæggende principper for den danske kernevåbenpolitik og ikke mindst de konkrete konsekvenser for forsvaret af den jyske halvø er beskrevet i den foreliggende litteratur.²¹ Hvad angik forsvaret af den sjællandske øgruppe, betød doktrinen om “bevægelig forsvarskamp,” at den fjendtlige landgangsstyrke skulle angribes og inddæmmes af egne pansrede og motoriserede infanteribataljoner i kystområdet. Derved blev den fjendtlige styrke presset sammen på et område, som var egnet til anvendelse af et taktisk kernevåben. Herefter fulgte et angreb fra panserinfanteribrigadens panserbataljon mod, hvad der var tilbage af de fjendtlige styrker.

Set ud fra denne synsvinkel var den gældende NATO-beslutningsprocedure vedrørende brug af taktiske kernevåben, som var gældende frem til 1974, for tidkrævende. Indtil da krævede anvendelsen af taktiske atomvåben på den europæiske krigsskueplads en godkendelse fra USA's præsident. Det kunne imidlertid tage op til to dage at få en sådan godkendelse, hvilket betød, at megen tid gik tabt i en situation, hvor der ikke var så megen tid at spille.

20 “CINCNORTH Review of the Operational Approaches” til COMBALTAP. COMLANDZEALAND's bemærkninger af 24. oktober 1974, RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 68.

21 Se f.eks. Petersen (2004), s. 190ff.

I sommeren 1974 introducerede NATO's øverstbefalende i Europa (SACEUR) imidlertid et nyt planlægningskoncept, som betød, at de såkaldte *Principal Subordinate Commanders* (f.eks. den øverstbefalende for NATO's Enhedskommando i Karup, COMBALTAP) i krig fik beføjelse til at rekvirere taktiske atomvåben direkte hos SACEUR og uden at inddrage USA's præsident. Det forudsatte, at der allerede i fredstid var udarbejdet godkendte planer for, hvorledes en sådan anvendelse af taktiske atomvåben skulle foregå. Planerne for indsættelse af taktiske atomvåben benævntes *Selective Employment Plans* (SEP).

I sommeren 1975 havde COMBALTAP opnået SACEUR's godkendelse af to SEPs, herunder SEP BARD BELL for forsvaret af den sjællandske øgruppe. Planen sigtede mod NATO's anvendelse af taktiske atomvåben i forsvaret mod et Warszawapagt-amfibieangreb mod den sjællandske øgruppe og baserede sig på fly-leverede taktiske atomvåben mod invasionsflåden i åben sø. Som baggrund for SEP BARD BELL tjente bl.a. et input fra Østre Landsdelskommando, som pegede på, at det bedste tidspunkt for at få tilføjet meget betydelige tab blandt landgangsfartøjerne og deres eskorte på vej mod Sjælland var det øjeblik, hvor de fjendtlige skibe fra at sejle i en spredt formation samlede sig i en tæt formation for derved at opnå den nødvendige tyngde og koncentration af ildkraften umiddelbart før selve landgangen. I lige netop det øjeblik udgjorde invasionsflåden et velegnet mål for angreb med taktiske atomvåben, udført af NATO-flystyrker.²²

Man kunne så spørge, hvor langt ude i Østersøen dette "*strike*" skulle finde sted; hvis Landsdelskommandoen notat om Warszawapagts organisation og taktik fra sommeren 1970 kan lægges til grund, burde angrebet finde sted, mens den fjendtlige amfibieflåde, dvs. både eskorten af destroyere og fregatter med artilleri og raketkastere og så landgangsfartøjerne, sejlede i samme konvoj. Men 25-30 km. fra kysten ville eskortefartøjerne skille sig ud for at indtage de positioner, hvorfra ildforberedelsen kunne indledes, og landgangsfartøjerne ville herefter fortsætte sejladsen mod kysten på egen hånd. Et punkt på mellem 25 til 30 km fra kysten, hvor eskorten og landgangsfartøjerne fortsat sejlede i samlet formation, ville være det ideelle sted for et atomart angreb. Det ville desuden have den fordel, at angrebet ville finde sted over internationalt farvand og således ikke behøvede den danske regerings godkendelse.²³

Som begrundelse for COMBALTAP's vurdering af nødvendigheden af at benytte taktiske atomvåben i forsvaret af den sjællandske øgruppe tjente et dokument med titlen "*COMBALTAP Concept of Nuclear Operations.*" I Forsvarsstabens referat af dette dokument fremgik det, at "de åbenbare fordele ved amfibie-

22 Se "II del – NATO's atompolitik" i "*Danmarks strategi – atompolitiske aspekter – en analyse*," dateret juli 1975 (RA Forsvarsstabens langtidsplanlægningsgruppe, grundlagsstudier 1970-1975) og LANDZEALAND 122 (OPS), Annex D: "*Nuclear support*" (RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 71).

23 Landsdelskommandoen til enhederne om øvelse TURKIS STØVER af 21. juli 1970, bilag D: "Efterretningstjeneste: ORANGE organisation og optræden." RA FKO. Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 53.

målet overvejende beroede på, at taktiske atomvåben anvendt mod dette mål ude i åben sø vil kunne:

- eliminere amfibietruslen definitivt, idet der ikke for modstanderen vil være erstatning for de tabte specialskibe,
- udelukke civile skader på såvel eget, fjendtligt som neutralt territorium.”²⁴

Som Forsvarsstaben så det, var der med SEP BARD BELL skabt “et planlægningsgrundlag for Landsdelskommandoens videre planlægningsarbejde, som ikke tidligere har eksisteret. Dette afspejles i de også allerede respektive O-planer.” Hvad der tænktes på, var Østre Landsdelskommandos operationsplan fra 1975.²⁵

Efter SACEUR’s godkendelse af SEP BARD BELL udestod at få fastlagt, hvem der skulle levere dette “*strike*” mod Warszawapagtens amfibieflåde ude i Østersøen på et sted syd for Skåne og mellem Bornholm og Sjælland. På et tidspunkt i 1974/75 blev det aftalt, at NATO’s “*2nd Allied Tactical Airforces*” (2.ATAF) skulle stille med en “*strike unit*” til dette formål, og at COMBALTAP i løbet af efteråret 1975 ville udsende “en godkendt Joint OPLAN for denne støtteoperation.”²⁶ Med tanke på den nationale sammensætning, som 2.ATAF havde, ligger det nær at forestille sig, at dette “*strike*” skulle foretages af enten britiske, amerikanske eller vesttyske jagerbombefly af typen F-104 og senere afløseren af typen “Tornado.”²⁷

Der var dog en vigtig politisk-strategisk begrænsning på NATO’s anvendelsen af kernevåben: Det fremgik således af notatet, at “anvendelsen af taktiske atomvåben imod amfibietruslen er begrænset til en situation, hvor truslen ligger på et sådant styrkeniveau, at utilstrækkeligheden af det konventionelle forsvar på forhånd er evident.”²⁸

Eller sagt på en anden måde: Så længe den kvalitative og kvantitative overmagt fra Warszawapagtens side i en amfibieoperation mod den sjællandske øgruppe

24 Se notatet “III. del – Danmarks situation” i “*Danmarks strategi – atompolitiske aspekter – en analyse*,” dateret juli 1975, samme sted.

25 Se notatet “II. del – NATO’s atompolitik” i “*Danmarks strategi – atompolitiske aspekter – en analyse*.” SEP BARD BELL findes som dok. BALTAP Atomal 2/75 i NATO’s arkiver i Bruxelles. Klassifikationsgraden “atomal” ligger over klassifikationsgraden Cosmic Top Secret. Der findes ingen dokumenter i danske arkiver med klassifikationsgraden “atomal.” Den anden SEP for Enhedskommandoens område benævntes SEP BARD EPOS og var baseret på anvendelse af de organisatoriske leveringsmidler af taktiske atomvåben, som allerede forefandt i Bundeswehrs 6. panserinfanteridivision i Slesvig-Holsten.

26 Se “Status” under “del II – NATO’s atompolitik” i “*Danmarks strategi – atompolitiske aspekter – en analyse*,” som ovenfor.

27 Grundstammen i 2. ATAF udgjorde det britiske *Royal Air Force Germany* med hovedkvarter i Rheindahlen ved Mönchen-Gladbach i Vesttyskland. I tilfælde af krig indgik såvel det nederlandske, det belgiske, 3. og 4. *Luftwaffendivision* fra Vesttyskland som 30 eskadriller fra det amerikanske *Tactical Air Command* i 2. ATAF. Se “*Die Streitkräfte der NATO auf dem Territorium der BRD*,” udgivet af forfatterkollektiv under ledelse af Wolfgang Weber (Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin, 1985), s. 185f. og s. 218ff.

28 Samme sted i “*Danmarks strategi – atompolitiske aspekter – en analyse*.”

var så overvældende, gav det ifølge 1975-notatet god mening at anvende taktiske kernevåben for at stoppe den. Som Forsvarsstaben vurderede situationen, så dette på den lange bane ud til at være tilfældet. Men skulle den situation indtræffe, at forsvareren mod forventning gav sig til at udbygge og modernisere sit forsvar i betydeligt omfang, kunne man spørge, om den situation, hvor forsvareren var henvist til brug af taktiske kernevåben i medfør af 1975-notatet, fortsat stod ved magt.

Som Forsvarsstaben så det, var der som nævnt skabt en godt grundlag for det videre planlægningsarbejde. Og når man arbejder sig gennem læsningen af de forberedelser og tiltag, som indgik i Østre Landsdelskommandos omfangsrige, klassificerede kopibøger, ligger den tanke nær, at skulle det værste ske, lå løsningen lige for: nemlig anvendelsen af taktiske atomvåben mod Warszawapagtens amfibieflåde. Og de landgangsfartøjer og eskortefartøjer, som blev tilbage, når paddehatteskyen havde sænket sig over den stærkt molesterede invasionsflåde ude i Østersøen, ville være så relativt få, at det ville ligge inden for mulighedernes grænse for de danske styrker at afvise en landgang. Hvad man imidlertid ikke gennemtænkte var, hvis Sovjetunionen svarede igen med taktiske atomvåben eller anvendte kernevåben mod kystforsvaret som en forberedelse af landsætningen.

Trusselsbilledet

I den sovjetiske doktrin om anvendelse af amfibiske enheder indgik ifølge et notat fra 1976 fra Østre Landsdelskommando tre formål:

Strategisk: at åbne en ny front

Operativ: at støtte en kystnær front bl.a. ved erobring af større øer eller øgrupper

Taktisk: at føre et angreb ind i modstanderens taktiske forsvarszone.

Det kan suppleres med en samtidig britisk vurdering, ifølge hvilken en amfibisk operation på det operative niveau kan have to formål: enten at angribe flanken og de fjendtlige styrkers bagland i kystområdet eller at erobre øer samt havne og lufthavne i kystområdet. Den centrale rolle i en amfibisk operation indtog marineinfanteriet, som i operative indsatser ville blive forstærket med regulære hærenheder.²⁹

Et sovjetisk amfibieangreb mod den sjællandske øgruppe ville dække begge disse kriterier. Det ville det overordnede ramme flanken og baglandet på den cen-

29 Østre Landsdelskommando til brigader m.fl. af 5. august 1976 om "sovjetiske doktriner vedrørende sølandetropper", RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 74, samt Peter Vigor, The "Forward Reach" of the Soviet Armed Forces: Seaborne and Airborne Landings i: John Erickson og E.J. Feuchtwanger, *Soviet Military Power and Performance* (Macmillan, London, 1979), s. 183-211.

trale NATO-styrkegruppering i Centralregionens nordlige flankeområde, dvs. styrkerne under den dansk-vesttyske Enhedskommando for Østersø-stræderne, BALTAP. Samtidig ville et amfibieangreb sikre Sovjetunionen og dets allierede kontrollen over en væsentlig geografisk lokalitet, både når det drejede sig om kontrollen af udfaldsvejene fra Østersøen, men også som udgangsbasis for et flankeangreb over Fyn mod NATO's forsvar af den jyske halvø.

Den centrale rolle i et Warszawapagt-angreb mod den sjællandske øgruppe var tillagt den polske hær og flåde samt "Den Nationale Folkehær" og "Folkemari-
nen" i DDR. De to sovjetiske styrkegrupperinger i dels DDR under betegnelsen "Gruppen af sovjetiske styrker i Tyskland" (GSST) med 20 divisioner, dels den mindre "Nordlige Gruppe" af sovjetiske styrker i Polen var ikke tiltænkt nogen direkte rolle, for så vidt angår den sjællandske øgruppe. Det var til gengæld det sovjetiske marineinfanteriregiment i Baltiysk (det tidligere Pillau i Østpreussen) under den sovjetiske Rødbanner-flåde i Østersøen, der havde en rolle i et amfibieangreb mod Sjælland. Om forsvaret af den sjællandske øgruppe mod et angreb fra Warszawapagten vurderede Forsvarets Efterretningstjeneste i 1978, at Warszawa-pagten "*ved hjælp af amfibiestyrker kunne foretage indledende landsætning to til tre steder samtidig. Det til rådighed værende landgangsskibsmateriel kan overføre ca. 5.000 i det indledende angreb. Forud eller samtidig med et eventuelt amfibieangreb kan der indsættes luftbårne enheder, ligesom et indledende amfibieangreb må påregnes hurtigt at blive fulgt op med personel og materiel overført med handelsskibe, bl.a. roll-on/roll off skibe.*"³⁰

Når man ser på de vurderinger af fordeling og vægtning af styrkerne fra Polen, Sovjetunionen og DDR i et Warszawapagt-angreb mod den sjællandske øgruppe, var – med de nødvendige forbehold – de danske efterretningsvurderinger ret konstante i hele årtiet. Det var således vurderingen, at Warszawapagts hovedstyrke i det indledende angreb ville bestå af specialstyrker i form af 7. sølandsætningsbrigade og 6. luftlandsætningsbrigade fra Folkerepublikken Polen. Hertil kom et marineinfanteriregiment fra USSR og 29. motoriserede infanteriregiment fra DDR. Endvidere som opfølgningsstyrker motoriserede hærenheder fra Sovjetunionen og Polen. Panserdivisioner forudsås ikke anvendt mod den sjællandske øgruppe.³¹

I en analyse fra Forsvarsstabens langtidsplanlægningsgruppe fra 1974 var det vurderingen, at den samlede mængde af disse styrker ville blive holdt konstant, men at "kampeffektiviteten forventes generelt forøget gennem tilførsel af bedre materiel."³²

30 Forsvarets Efterretningstjeneste, *Warszawapagts aggressionsmuligheder mod dansk område*, januar 1978, s. 21.

31 Om det sovjetiske marineinfanteris udvikling i løbet af 1970'erne, se Peter Hertel Rasmussens artikel "Naval Infantry" i: David R. Jones (red.), *Soviet Armed Forces Review Annual*, vol. 4, (Academic International Press, Gulf Breeze, FL., 1980), s. 228-238.

32 Se "Prognose for den militære udvikling inden for Warszawa-pagten i perioden indtil omkring 1990 med hovedvægten på udvikling af hærstyrker", marts 1974 (RA. Forsvarsstabens langtidsplanlægningsgruppe, målstudier 1970 til 1975)

Hvis man går ud fra Køge Bugt og Faxe Bugt som de mest sandsynlige kystområdene for en amfibielandgang, så den danske vurdering af styrkefordelingen mellem Sovjetunionen, Polen og DDR i 1978 således ud:

Køge Bugt: det sovjetiske marineinfanteriregiment og polske enheder fra 7. sølandsætningsdivision

Faxe Bugt: resten af 7. polske sølandsætningsdivision. 8. polske motoriserede infanteridivision og en sovjetisk motoriseret infanteridivision indgik i opfølgningstyrken efter etablering af de to brohoveder på Sjælland.

Hertil kom Lolland og Falster, som var en opgave for 29. mot.infanteriregiment fra DDR, og som var uddannet i amfibieoperationer. Ud over sølandsætninger på Møns sydkyst indgik også brug af færgeforbindelsen Warnemünde – Gedser ad modum *Weserübung* den 9. april 1940, hvor overraskelsesmomentet bestod i Værnemagtens brug af den ordinære færgeafgang i morgentimerne hin dag.³³

Oveni kom enten en sovjetisk eller en polsk luftbåren division, som forventedes nedkastet i området Køge – Næstved – Ringsted samt med to bataljoner i Nordøstsjælland.³⁴

Hvad angik de danske forventninger til størrelsen af de indsatte styrker udgjorde tallene i 1974 ca. 4.000-5.000 mand i de to luftbårne regimenter og sammenlagt ca. 6.000-8.000 mand fra såvel den polske marineinfanteridivision som den sovjetiske marineinfanteribrigade. I 1978 var den forventede samlede styrke vokset til 15.000 mand. Hvad angik materiellet, var det forventningen, at de ville råde over 180 kampvogne, 520 pansrede mandskabsvogne, 120 stk. artilleri, raketkastere og morterer (over 120 mm).³⁵

Øvelser

En central del i værnenes forberedelse på en væbnet konflikt med Warszawapagten lande i Østersø-området bestod i de årligt tilbagevendende feltmanøvrer. Målet var at indøve forskellige kamparter som angreb, forsvar, henholdende

33 Om især DDR's rolle, når det drejer sig om "en maritim operationsplan" mod Østersøudgangene og Sjælland, se Carl-Axel Gemzell, *Warszawapagten, DDR och Danmark – Kampen för en maritim operationsplan* i: "Historisk Tidsskrift" (1996), bind 96, s. 33-83.

34 Se styrkevurderingerne i Østre Landsdelskommandos papir om øvelsen BALTISK KLIENT af 26. februar 1970, RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 52; endvidere Østre Landsdelskommando til deltagerne i øvelserne RUBIN og PERLE STREJKER af 2. november 1972, samme sted, pk. 61, og endelig LANDZEALAND 122 OPS af 18. august 1977, samme sted, pk. 80. Om udviklingen af de sovjetiske faldskærmstropper i perioden, se Graham H. Turbivilles artikel "Airborne Troops" i David R. Jones (1980), s. 253-263.

35 Østre Landsdelskommando til de to brigader og regionshovedkvarterne om OPLAN for indsættelse af AMF(L) på Sjælland af 18. november 1974, RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 68; for 1978, se CLC 122 (OPC) af 14. februar 1978, samme sted, pk. 82.

kamp, retræte eller "forskydning", dvs. bevægelser fra en del af Sjælland til en anden. Der var dels tale om stort anlagte manøvrer, som indbefattede deltagelse af et betydeligt antal tropper og materiel som f.eks. efterårsmanøvrerne, dels om stabsøvelser, hvor stabe "på papiret" afprøvede procedurer. Sigtet var at indøve og forberede de deltagende befalingsmænd på de særlige geografiske karakteristika, som var forbundet med f.eks. at gennemføre et invasionsforsvar ved Fakse Bugt og uddanne dem i at træffe de mest hensigtsmæssige taktiske beslutninger i den givne situation.

En væsentlig del af de store manøvrer var at demonstrere alliancesammenhold gennem deltagelse af f.eks. NATO's "brandkorps" (AMF) eller *UK Mobile Force*. I "brandkorpset" indgik i 1973 enheder fra Belgien, Vesttyskland, Italien, Luxembourg, UK og USA. Formålet var til dels politisk, i og med at "brandkorpsets" indsættelse skulle demonstrere alliancesammenhold og derved afskrække en potentiel aggressor, som efter et angreb måtte se i øjnene, at han derved ville være i krig med mere end et NATO-land. Det politiske kom også ind på en anden måde i drejebogen, idet denne altid sluttede med, at det – uanset overmagten og til glæde for politikerne – faktisk lykkedes at få bremsset et Warszawapagt-angreb mod den sjællandske øgruppe og få presset invasionsstyrkerne ud af Sjælland.

Som eksempel på en øvelse ved denne periodes begyndelse, dvs. da forsvaret af Sjælland fortsat rådede over tre brigader, kan øvelsen TURKIS STEJFER fra 1972 tjene. Øvelsens formål var at "indøve taktik: fremskudt invasionsforsvar, frigørelse og tilbagegang, kamp i en blokeringsstilling og indsættelse mod fjendtlig luftlandsætning." Overordnet skal kampen mod ORANGE (dvs. Warszawapagten) sø – og luftlandsætninger på Sjælland føres henholdende, således at kontrollen over Nordøstsjælland med bl.a. flyvestation Værløse "bevares længst muligt".

Den politiske baggrund var, at ORANGE-styrker "efter længere tids spænding" har indledt operationer mod BLÅ-pagtlande (dvs. NATO-lande). Fjenden har i tiden op til D-dag (dvs. øvelsens start) besat Lolland, Langeland og Fyn. I Jylland er ORANGE trængt frem til en linje ved Aabenraa; Storstrømsbroen og Lillebæltsbroen er sprængt. ORANGE har luftoverlegenhed. I Øresund er ORANGE-fremtrængen afvist, og minespærringerne er intakte. ORANGE-flåder har kontrollen over Storebælt og den sydlige del af Kattegat. I havne og farvande omkring Fyn er der konstateret aktiviteter, som tyder på et forestående angreb mod Sjælland, hvor i særlig grad Sydvest- og Vestsjælland skønnes truet.

Ved øvelsens start er kystforsvarsstyrkerne på plads på Vestsjælland, hvor de udsættes for ORANGE luftangreb, herunder med kemiske våben. I drejebogen noteres lakonisk "visse tab." Kl. 2 om morgenen nedkastes ORANGE luftbårne enheder i regimentsstørrelse bag 2. og 3. Sjællandske Brigades (i det følgende: SBDE) "baggrænser," støttet af "intensive" luftangreb mod alle BLÅ bevægelser. 1. SBDE beordres at tilintetgøre de fjendtlige enheder. Kl. 2.30 indledes et kraftigt bombardement fra sø og luft mod de vestsjællandske kyststrækninger i Jammerlands Bugt, Musholm Bugt og bugten mellem Korsør og Stignæs. Mindre styrker landsættes med helikopter direkte på stranden med henblik på minerydning. Kl.

3 landsættes ORANGE-styrker i form af sovjetisk marineinfanteri i Musholm Bugt med det formål at skabe et brohoved af tilstrækkelig dybde til at kunne modtage en opfølgningsstyrke i divisionsstørrelse, som så kan angribe i østlig og nordøstlig retning for at splitte BLÅ styrker. Det lykkes dog 1. og 3. SBDE at nedkæmpe et ORANGE luftbrohoved nord for Sorø Sø, ligesom landsætningsforsøget i Musholm Bugt også nedkæmpes. Imidlertid får ORANGE held med at etablere et nyt brohoved i 2.SBDE's afsnit, som må overgå til henholdende kamp i lyset af det fjendtlige pres.

Ved middagstid på øvelsens første dag beordrer COMLANDZELAND 1. SBDE at nedkæmpe ORANGE luftlandsatte styrer omkring Tystrup Bavelse Sø, mens 2. SBDE "skal hindre ORANGE fremtrængen med større styrker over linjen Slagelse – Fuglebjerg – Hyllinge." 3. SBDE "skal hindre ORANGE fremtrængen med større styrker i nordlig retning mellem Musholm Bugt og Slagelse for så om aftenen at frigøre sig og gå tilbage til linjen Åmosen – Kongemosen." Yderligere fjendtlig fremtrængen mod nord skal blokeres indtil næste dags aften.

I tiden indtil mørkefald hindrer 2. og 3. SBDE yderligere ORANGE-fremtrængen, og kl. 20 er 1. SBDE på plads i blokeringslinjen. Med overgangen til øvelsesdag 2 skifter øvelsen formål, idet formålet herefter alene er at indøve kamp i en blokeringsstilling.

I løbet af natten til 2. øvelsesdag indleder ORANGE landsætning af opfølgningsstyrker i divisionsstørrelse med tyngdepunkt i rummet mellem Slagelse – Gimlinge, og kl. 8 angriber ORANGE 3. SBDE med styrker i brigadestørrelse; det lykkes dog 3. SBDE at fastholde blokeringslinjen. Herefter forlægger ORANGE ved middagstid tyngdepunktet til rummet syd for Tystrup Bavelse Sø, hvilket udvikler sig til en trussel mod 1. SBDE's flanke og ryg.

Samtidig udsteder Landsdelskommandoen direktiv for kampens førelse indtil 3.øvelsesdags morgen, som i hovedtræk lyder som følger: 1. SBDE skal sinke ORANGE fremtrængen mod øst og nord indtil linjen Kongemose – Lange Sø; 2.SBDE skal langs Køge Å blokere for yderligere ORANGE fremtrængen, og 3. SBDE skal hindre ORANGE fremtrængen mod nord.

Ved 2. øvelsesdags aften ændres øvelsesformål til frem til 3. øvelsesdags midt-dag at indøve frigørelse, tilbagetrækning og indsættelse mod luftlandsatte styrker. Således frigør 3. SBDE sig straks efter mørkefald og går tilbage til blokeringslinjen, hvor den afviser fjendtlige angreb. I de tidlige morgentimer nedkastes faldskærmstropper i bataljonsstørrelse i området syd for Holbæk med det formål at sikre Musholm Broen og den nordlige overgang over Elverdams Å. 3. SBDE indsættes mod disse styrker, og de to andre brigader fastholder de befalede blokeringslinjer. Kl. 11 er øvelsen slut.³⁶

36 Øvelsesbefaling for øvelsen TURKIS STREJFER af 17. marts 1972, herunder bilag A-2: "Øvelsens påtænkte forløb i hovedtræk." RA FKO. Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979. Pk. 59.

Man kunne så spørge: Hvor store ville de menneskelige tab have været for forsvaret mod et amfibieangreb mod den sjællandske øgruppe, hvis disse scenarier blev til virkelighed?

I foråret 1971 analyserede Landsdelskommandoen de forventede tab ved forsvaret af Sjælland; beregningerne var baseret på en konventionel krig og udarbejdet på grundlag af den amerikanske *Field Manual* FM-101-10. Men de tal, man på dette grundlag nåede frem til, var ikke korrigeret for den fjendtlige luftoverlegenhed, som ville "gøre sig mere gældende ved danske tabsberegninger end ved amerikanske". Eller sagt på en anden måde: De tal, landsdelskommandoen nåede frem til, ville i virkelighedens verden med fjendtligt luftoverlegenhed være en del højere.

De benyttede styrketal så således ud: 1. SBDE 4.600 mand, 2. SBDE 4.600 mand og 3. SBDE 4.800 mand. Hertil kom lokalforsvar på 11.950 mand, støtteenheder 4.300 mand, hvilket gav en samlet styrke på 34.850 mand. Hvis man gik ud fra 10 dages kamp, ville de sammenlagte tab i % udgøre gennemsnitligt 29,5 % af den samlede styrke. Felthærens tab ville alene udgøre 5.487 mand i 10 dages kamp eller pr. dag. 549 mand. Om end de civile tab ikke nævntes, må det forventes, at disse var ganske betydelige.

Som også under Anden Verdenskrig var det infanteriet, som led de største tab, nemlig 3.760 mand i 10 dages kamp, mens pansertropperne ville tegne sig for 940 mand og artilleriet 625 mand i samme tidsrum. Målt i procenter ville infanteriets tab udgøre 60 % af samtlige tab, pansertropperne 15 % og artilleriet 10 %.³⁷

Forstærkningsproblematikken

I NATO's første år var forventningen om et muligt sovjetisk angreb i første række rettet mod alliancens centralfront, dvs. mod Vesttyskland. Men i takt med udbygningen af Warszawapagten offensive potentiale og opbygningen af den sovjetiske flåde fik NATO's flankeområder i nord og syd en aktualitet. I 1966 blev NATO's flankeområder for første gang defineret som nordregionen, hvilket indbefattede de danske Østersø-stræder og Finmarken, samt Sydeuropa, herunder Nordøstitalien. I 1968 vedtog NATO et notat om levering af eksterne forstærkninger til NATO's flankeområder. Dette notat skulle herefter komme til at danne grundlaget for det videre arbejde i alliancen med at opstille og planlægge indsættelsen af forstærkningsenheder til bl.a. Danmark. Og i Danmark anførte Folketingets Forsvarsudvalg i sin betænkning over forslaget til forsvarsloven af 1973, at "i tilfælde af angreb på Danmark skal forsvaret umiddelbart tage kampen op, således at allierede styrker kan føres frem og kampen fortsættes sammen med disse. Der lægges i den forbindelse vægt på, at de praktiske foranstaltninger m.v., der er nød-

³⁷ Bilag til skrivelse fra Landsdelskommandoen af 4. maj 1971: "analyse af forventede tab." RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 56.

vendige for sådanne styrkers modtagelse, i videst muligt omfang forberedes i fredstid.”³⁸

Opmærksomheden om, hvilke forstærkningsender der i givet fald ville kunne komme på tale, for så vidt angik den sjællandske øgruppe, koncentrerede sig om NATO’s “brandkorps,” britiske mobile enheder samt om en canadisk mobile kampgruppe.³⁹

I sin vurdering af de reelle muligheder for eksterne forstærkninger af det danske forsvar noterede Forsvarskommandoens planlægningsgruppe i 1974, at det “må konstateres, at der er mulighed for omfattende og betydningsfuld ekstern støtte til BALTAP-området, idet det dog samtidig må erkendes, at der på ingen måde foreligger nogen form for garantier for, at den planlagte støtte helt eller delvis vil kunne stilles til rådighed i en given situation bl.a. fordi samtlige styrker har flere indsatsområder. På den anden side må det dog anses for sandsynligt, at vi i påkommende tilfælde vil få ekstern støtte blandt andet på grund af BALTAPs strategiske betydning for alliancen.”⁴⁰

I det følgende vil Østre Landsdelskommandos planlægning af indsættelsen af hver af disse enheder blive gennemgået, suppleret med britiske overvejelser om indsættelsen af den egne mobile styrker.

NATO’s “brandkorps” – AMF

En centralt led i NATO’s afskrækkelsespolitik over for Warszawapagten var etableringen af NATO’s “brandkorps”, dvs. *Allied Command Europe Mobile Force* (AMF), som i en krisesituation hurtigt kunne forlægges til truede områder inden for alliancens område, herunder især de sårbare flanker i nord og syd. Hensigten var at demonstrere alliancesolidaritet med det pågældende medlemsland. AMF bestod af enheder i kompagni/bataljonsstørrelse fra otte medlemslande og deltog i sin første manøvre i Danmark i efteråret 1969. Det drejede sig om øvelsen GREEN EXPRESS, som fandt sted på Sjælland i september. Fra AMF deltog soldater fra seks forskellige nationaliteter, fordelt i 25 afdelinger og underafdelinger med omfattende taktisk flystøtte. For Landsdelskommandoen var det “magtpåliggende”, at brandkorpset i lyset af det oplagte behov for forstærkninger udefra i forsvaret af den sjællandske øgruppe “i størst mulig udstrækning” blev gjort be-

38 Se sagsnotat C-600-1 i “middelstudier” fra Forsvarets planlægningsgruppe: Citatet fra folketingsudvalget om forstærkningsproblematikken er taget fra sagsnotat C-200 i samme studie, RA FKO, planlægningsgruppen: middelstudier. KA sagsakter 1974-1977.

39 Se pkt. 30 i Forsvarskommandoens “notat vedr. mulighederne for ekstern støtte” (sagsnotat C-600-1) af 4. april 1974, RA FKO langtidspanlægningsgruppen: middelstudier. KA Sagsakter 1974-1977. Det canadiske forstærkningsbidrag bestod af en luft- og søbåren kampgruppe, som omfattede ca. 6.000 mand, der kunne deployeres i løbet af fem dage til enten Nordnorge, men også Slesvig-Holsten og Sjælland. Planlægningen for en evt. indsættelse af denne kampgruppe var stort set afsluttet i 1974.

40 Se samme sagsnotat C-600-1, pkt. 45. Understregning i original.

kendt med de særlige forhold, som gjorde sig gældende i forsvaret af øgruppen. Det drejede sig "især om militærgeografien og det lokale forsvar samt senere den potentielle modstanders muligheder og ikke mindst AMF's egne muligheder under de herskende forhold."

Mens den politiske virkning af udsendelsen af "brandkorpset" blev vurderet højt i Danmark, så gav den rent militære side af korpsets deltagelse i øvelsen GREEN EXPRESS anledning til visse, mere kritiske overvejelser. Som Landsdelskommandoen så det, var AMF nok "afskrækkende," men dens multinationale sammensætning medførte "visse begrænsninger i styrkens anvendelse som troppeenhed. Styrken måtte snarere betragtes som en pulje af ret selvstændige bataljonsgrupper." Af den grund valgte Landsdelskommandoen at indsætte AMF uden for "de påregnede fjendtlige hovedlandgangssteder og i stedet i Sydsjælland" til sikring af broerne mellem Sjælland og Falster/Møn.⁴¹

AMF deltog også efterfølgende i større øvelser i Danmark; således i øvelse BACHELOR FAKTOTUM i efteråret 1975, hvor indsættelsen af AMF på Sjælland blev set som et afskrækkende element i bestræbelserne på at undgå krig. Men hvis afskrækkelsesmomentet ikke virkede, ville modstanderen stå i den situation, at han i den første fase af aggressionen mod Danmark ville stå over for en multinational NATO-styrke.⁴² Det forhold, at AMF i sagens natur lige så godt kunne blive forlagt til andre truede områder i NATO-regi, gjorde, at Landsdelskommandoens opmærksomhed, når det drejede sig om forstærkninger udefra, i større grad rettede sig mod Storbritannien.

Britiske forstærkninger – første fase

I 1968 var *United Kingdom Mobile Force* (UKMF) blevet øremærket til NATO som den britiske forstærkningsenhed til forsvaret af Vesteuropa; UKMF bestod på dette tidspunkt af *3rd UK Division* bestående af tre luftbårne brigadegrupper (hver med tre bataljoner), faldskærmstropper samt specialstyrker fra *Special Air Service* til gennemførelse af sprængningsopgaver bag fjendens linjer samt enheder fra det britiske luftvåben, RAF.⁴³

I efteråret 1969 drøftede de britiske stabschefer, hvilke områder der i særlig grad kunne komme på tale. Hvad angik NATO's nordflanke, var Nordnorge og BALTAP-området oplagte muligheder. Men der var dog politiske forhold, som

41 "Indberetning om øvelsen GREEN EXPRESS" af 18. december 1969, RA FKO. Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 51.

42 COMLANDZEALAND OPLAN for ACE Mobile Force i COMLANDZEALAND Area ("BACHELOR FAKTOTUM"). RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 71.

43 Om NATO's forstærkningspolitik i perioden med hovedvægten på de amerikanske forstærkninger, se Petersen (2004), s. 185ff. Skrivelse fra det britiske forsvarsministerium til bl.a. Forsvarsministeriet af 10. maj 1973, The National Archives, Kew, London (herefter TNA), DEFE 70/431.

talte imod øremærkning af britiske forstærkninger til denne region. For både Norges og Danmarks vedkommende det faktum, at størrelsen af begge landes væbnede styrker i britisk optik var stærkt begrænset, og at ingen af de to lande tillod hverken stationering af tropper fra andre NATO-lande eller af atomvåben på deres territorium i fredstid.

Hvis man ser på den jyske halvø og den sjællandske øgruppe, var der dog visse strategiske forhold, som klart talte for en afsendelse af forstærkninger til dette område. Eksempelvis det forhold, at skulle det lykkes for Warszawapagten at sætte sig i besiddelse af dette område samt Sydnorge, ville det give den sovjetiske Østersøflåde adgang til verdenshavene og dermed indirekte forstærke truslen mod NATO's centralregion. Her havde det britiske II. korps en afgørende rolle i forsvaret af den nordlige del af Vesttyskland fra Hamburg til Kassel sammen med vesttyske, hollandske og belgiske styrker. Hvad angik den sjællandske øgruppe, pegede stabscheferne på, at Sjællands topografiske karakteristika gjorde det velegnet til indsættelse af let bevæbnede, britiske styrker i invasionsforsvaret. Stabschefernes drøftelse mandede ud i en anbefaling om at øremærke britiske enheder til forsvaret af den sjællandske øgruppe.⁴⁴

I februar 1973 så planen for en britisk forstærkning af forsvaret af den sjællandske øgruppe således ud: Der planlagdes afsendelse af en "*airportable brigade group*" fra 3. UK division med i alt 10.300 kamptropper og støtteenheder, 2.000 køretøjer og kanoner med støtte fra 36 fly fra RAF i form af en eskadrille Phantom jagerbombere og to eskadriller med i alt 26 Puma helikoptere. Ifølge planen skulle kampenhederne flytte først med forsyninger til otte dages kamp, efterfulgt af logistikenhederne. Den søværts forbindelsesvej ville gå til Kalundborg, subsidiært Korsør, mens "*airlift*" ville gå til flyvestation Værløse, subsidiært Kastrup Lufthavn. Den operative plan for brigadegruppen var, at den skulle fungere som COMLANDZEALANDs reserve i forsvaret mod fjendtlige sø- og luftlandsætninger sammen med lokale styrker i Sydsjælland, på Møn, Falster og Lolland.⁴⁵

I juni 1972 var man fra dansk side kommet langt i planlægningen af såvel modtagelse (idet opstillingen af de støtteenheder, som skulle sikre modtagelse af de britiske tropper var et dansk anliggende) som indsættelsen af en britisk "*infantry brigade group*" på Sjælland.⁴⁶ Og i sommeren 1973 kunne det britiske udenrigsministerium informere den britiske ambassade i København om de britiske forstærkningsplaner; det hed, at planer var under udarbejdelse for afsendelse af UKMF til den jyske halvø enten i sin helhed eller delt, således at "*part of the*

44 Chief of Staff-møde den 30. september 1969, dagsordenspunkt 3: "*UK Reinforcement Capabilities*", TNA DEFE 4/242.

45 "*UKMF Deployment of Part of the Force to Northern Europe Command (Zealand)*" af 9. februar 1973, TNA DEFE 5/195/7. Se også Forsvarskommandoens "notat vedr. mulighederne for ekstern støtte" (sagsnotat C-600-1) af 4. april 1974, punkterne 19 og 21 i RA FKO langtidsplanlægningsgruppen: middelstudier. KA Sagsakter 1974-1977.

46 Se chefen for Østre Landsdelskommando til chefen for britiske 3. Division af 30. juni 1972, RA FKO Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 60.

UKMF" blev øremærket til den sjællandske øgruppe, inkl. Lolland, Falster og Møn. Inkl. flyenheder til en hvilken som helst lokalitet i Danmark, dog undtaget Bornholm. Det stod dog klart, at man fra britisk side vægtede besiddelsen af den jyske halvø af langt større værdi for forsvaret af de danske stræder end forsvaret af Sjælland. Selv hvis Sjælland gik tabt, ville det fortsat være muligt for NATO at kontrollere stræderne, så længe forsvaret af Jylland og Slesvig-Holsten holdt.

Hertil kom et andet forhold, at Sjælland, som briterne så det, var yderst sårbar for både amfibiske og luftbårne angreb, hvorfor de to sjællandske brigader stod over for "*a formidable task.*" Af den grund ville en hvilken som helst britisk enhed, øremærket til forsvaret af den sjællandske øgruppe, løbe en større risiko, end hvad der havde været tilfældet for få år tilbage. Den britiske konklusion på disse overvejelser var dystre: "*The continued acceptance of the contingency plan to deploy a brigade of the UKMF plus associated air elements to Zealand must be in doubt.*" Oveni kom en anden fare, nemlig at fjendtlighederne starter på et tidspunkt, hvor transporten fra Storbritannien over Nordsøen kun var halvvejs tilendebragt.⁴⁷

Det danske forsvarsforlig i 1973 med de reduktioner i de danske styrkemål, som det indebar, gjorde ikke sagen bedre. Blandt de britiske stabschefer var der fortsat alvorlige overvejelser om, hvorvidt det overhovedet var nogen god idé for Storbritannien af afsætte forstærkningsenheder til forsvaret af Danmark; således anførte de i august 1973, at de nærede "*serious doubts that our commitments now make sense, particularly the deployment option affecting Zealand in view of the reduced capabilities of the Danish armed forces.*"⁴⁸

Det var dog et forhold, som holdt stabschefer tilbage fra at foreslå, at de britiske forstærkningsplaner blev skrinlagt; det var de politiske konsekvenser af bortfaldet af britiske forstærkningsplaner for Danmark. Dels de langsigtede konsekvenserne inden for alliancen (som jo byggede på solidaritet mellem medlemslandene), hvis en regional stormagt afviste at støtte et andet medlemsland militært. Dels i forholdet til Danmark, hvor den psykologiske effekt af at skulle stå alene med forsvaret af Sjælland, inkl. landets hovedstad ville være meget alvorlig.

47 For de britiske stabschefers drøftelse, se referat af stabsmøde den 30. september 1969, TNA DEFE 4/242. Endvidere det britiske udenrigsministerium (FCO) til britiske ambassade i København af 9. juli 1973 om "*Danish defence and British Reinforcements Plans.*" TNA FCO 41/1198.

48 Se britiske forsvarsministerium til den britiske udenrigsminister af 16. august 1973, notat af 24. august 1973, FCO til britiske ambassade i København af 27. august 1973, alle i TNA FCO 41/1198. Det bør tilføjes, at den britiske udenrigsminister Lord Carrington (kons.) i oktober 1973 gjorde den daværende danske udenrigsminister K.B. Andersen (soc.) opmærksom på dels, at forsvaret af Danmark var "vigtigt" i en NATO-sammenhæng, dels at Storbritannien som Danmarks "*main reinforcement partner*" ønskede at gøre sine "*misgivings*" gældende, når det drejede sig om konsekvenserne af 1973-forsvarsloven, se den britiske ambassade i København til FCO om samtalen mellem de to udenrigsministre af 25. oktober 1973, TNA FCO 41/1198.

Sjælland var “yderst sårbart” for fjendtlige amfibie- og luftlandsætninger, og tabet af hovedstaden ville få “betydelige psykologiske virkninger” for hele landet.⁴⁹

Indtil den alvorlige økonomiske krise i Storbritannien senere i årtiet gjorde en nyvurdering af forstærkningsplanerne nødvendig, indeholdt den britiske tænkning således visse grundtemaer: dels nødvendigheden af ud fra en *alliancepolitisk* synsvinkel at fastholde optionen om at forstærke det sjællandske forsvar, dels en *operativ* erkendelse af, at det, der netop var formålet med at forstærke det sjællandske forsvar, nemlig at holde de danske stræder lukkede for Warszawapagtens flådestyrker, udmærket kunne løses ved at fastholde den jyske halvø under NATO-kontrol.

Bornholm

Bornholm indtog en særstilling sammenlignet med resten af Danmark i forsvarsmæssig henseende. Ikke kun pga. afstanden til resten af landet, men også fordi de overvejelser om udenlandske forstærkninger, som spillede en central rolle for forsvaret af resten af Danmark, allerede fra før NATO-medlemskabets start var udelukket, når det gjaldt Bornholm. Årsagen skal findes i den *danske* udlægning af, hvad man fra dansk side havde lovet russerne i noteudvekslingen med Sovjetunionen om den sovjetiske rømning af Bornholm i foråret 1946, nemlig, at Danmark agtede “at oprette sin administration uden nogen som helst deltagelse af fremmede tropper”.⁵⁰ Af skiftende danske regeringer blev dette i årene efter 1946 udlagt, som om Danmark derved frasagde sig muligheden af at forstærke den bornholmske garnison med fremmede forstærkningsenheder.

Det danske forsvar, som blev oprettet på Bornholm i 1946, var efter den tids forhold og sammenlignet med resten af landet relativt stærkt, men hvis man ser på 1970'erne var dette ikke længere tilfældet. Ved årtiets begyndelse bestod Bornholms Værn af to infanteribataljoner, en let kampvognseskadron, en let artilleri-afdeling, en let luftværnsafdeling samt mindre støtte og logistikenheder. Hertil kom Hjemmeværnet. I december 1972 advarede chefen for Landsdelskommandoen om, at der var udtalt mangel på kampvogne, på panserværnsvåben og på selvkørende artilleri. Der var ingen reserver, ligesom ildkraft og mobilitet var begrænset. I 1977 skete der en vis kvalitativ forbedring af øens forsvar, idet en eskadron 84 mm-Centurion-panserjagere (som var blevet til overs på Sjælland, se ovenfor) var ved at blive organiseret.⁵¹

Dette var dog ikke hele historien: Pga. afvandringen fra øen, som satte ind omkring 1970, hvor de yngre årgange forlod øen, var det ikke længere muligt at

49 Se para. 31 i skrivelse fra FCO til britiske ambassade i København af 9. juli 1973, op.cit.

50 Se Borring Olesen (2005), s. 46ff.

51 Chefen for Østre Landsdelskommando til COMBALTAP af 22. december 1972: “*Annual Status of Forces Report 1972*.” RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 61; hvad angår Centurion-kampvogne, se COMLANDZEALAND: “*Supplement to 1976 Annual Status of Forces Report*” af 22. juli 1977, samme sted, pk. 80.

basere mobiliseringen alene på grundlag af værnepligtige bosat på Bornholm. Bornholms Værn måtte i "stærkt stigende omfang" basere sit forsvar på værnepligtige bosat uden for Bornholm. Af den grund blev der oprettet en sikringsstyrke på Sjælland med henblik på forstærkning af Bornholms Værn på ca. 1.200 mand, som i en krisesituation i "hurtig transport," primært ad luftvejen, skulle overflyttes til Bornholm. Hermed ville Bornholms Værn være bragt op på noget nær brigadestørrelse, hvilket ifølge Landsdelskommandoen i 1978 gav den en "troværdig" afskrækkende virkning. Men selv da ville dens kampevne være begrænset.⁵²

I og med at Bornholms kystlinje fra Rønne mod nord over Hasle til Hammerknuden og fra Allinge-Sandvig mod syd over Gudhjem og Svaneke ned til Neksø er svært tilgængelig klippekyst, var det oplagt, at en fjendtlig invasion måtte finde sted langs Bornholms sydkyst fra syd for Aakirkeby til øens sydøstkyst, hvor terrænet består af sandstrande. I kraft af Warszawapagtens overlegenhed, når det drejede sig om luftbårne landsætninger, var det endvidere den danske forventning, at en amfibieinvasion ville blive kombineret med en luftlandsætning andetsteds på øen for derved at true den danske hovedstyrke fra to sider.

Dette kom frem i drejebogen for øvelsen BALTISK KLIENT i marts 1970. Formålet for den fjendtlige invasion af øen var at "tilintetgøre" de danske forsvarstyrker og sikre fri benyttelse af øens havne og lufthavne samt fortsat fri passage for Warszawapagtens flådestyrker gennem Østersøen.

Den fjendtlige invasion af Bornholm indledtes ifølge drejebogen med en landsætning af luftbårne enheder i bataljonsstyrke fra 9. polske luftlandsætningsdivision ved aftenstide ved Klemensker og senere et rekognosceringskompagni nær Hasle. Om morgenen den følgende dag blev de angrebet af enheder fra Bornholms Værn og veg ud mod Hammeren "under store tab." Næste morgen indledtes hovedangrebet mod øen i form af en kombineret sø- og luftlandsætning med polske og sovjetiske amfibie- og luftbårne styrker mod Bornholms sydkyst syd for Aakirkeby; fjenden led tab og behøvede derfor "nogen reorganisering," inden de kunne indsættes mod den danske hovedstyrke. Over for denne større trussel omgrupperede Bornholms Værn sine styrker og angreb det fjendtlige brohoved dagen efter.⁵³

I kraft af Bornholms status som en ø, fjernt fra resten af Danmark, var det indlysende, at Bornholm kunne benyttes som et testlaboratorium for, hvorledes det danske totalforsvar kunne arbejde i tilfælde af krig. I dette tilfælde samarbejdet mellem Bornholms Værn, Politiregion Bornholm, Civilforsvarsregion Bornholm

52 Landsdelskommandoen til Sjællandske Trænregiment af 19. oktober 1972 om "formering af foreløbig sikringsstyrke under Bornholms Værn." RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 60, og Landsdelskommandoen til COMBALTAP "Annual Status for Forces Report 1978" af 26. juni 1978, samme sted, pk. 84.

53 Landsdelskommandoen til myndigheder om øvelsen BALTISK KLIENT den 26. februar 1970 og bilag A-2 af 6. marts 1970 om "øvelsesforløb i hovedtræk." RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 52.

og Bornholms Amt, under hvem øens sygehuse sorterede. En sådan beredskabsøvelse blev gennemført i oktober 1971, og formålet var at "give de regionale totalforsvarskomponenter på Bornholm lejlighed til at studere og løse de problemer, som kan tænkes at opstå i en beredskabsperiode op til og under krigsberedskab/krigstilstand, herunder problemer, der vil kunne opstå ved Bornholms isolering fra de øvrige Danmark."⁵⁴

Øvelsen indledes på det tidspunkt, hvor der er dekretet overgangsberedskab. Samtidig starter de første sabotageaktioner mod øens infrastruktur, kombineret med nedkastning af flyveblade, som opfordrer til samarbejde med de østlige magter; demonstrationer i Rønne og Neksø kræver, at Bornholm bliver erklæret "åben ø," dvs. en neutralisering af øen. Folkestemningen er trykket, og pga. af hyppige øvelser med Warszawapagts krigsskibe samt opbringninger har Bornholms hovederhverv, fiskeriet, i flere uger været stærkt indskrænket.

Der noteres "voksende almindelig usikkerhed", der hamstres, og der indtræffer et betydeligt opsving i fredsdemonstrationer sideløbende med "alvorlige sabotagehandlinger" og arbejdsnedlæggelser. Der forlyder rygter, at beredskabet på øens sygehuse ikke vil kunne klare et stort antal skader og indlæggelser, hvilket imødegås af Bornholms Amt i dagspressen. En række mindre fartøjer anløber Gudhjem, Svaneke og Neksø med politiske flygtninge fra Polen. Samtidig observeres skovbrande nær varslingscentret på Rytterknægten, ligesom der rapporteres om sabotage i Rønne Havn med tab af beholdninger af bl.a. benzin og flaskegas.

Herefter dekretes forstærket overgangsberedskab, og dele af sikringsstyrken ankommer til øen fra Sjælland. Amtet noterer, at al normal arbejdsvirksomhed synes ophørt, og som årsag angives "frygt og usikkerhed." Warszawapagts angreb over en bred front ind i Vesttyskland indledes, og der gennemføres kraftige luftangreb mod Rønne, de øvrige bornholmske havnebyer og Almegårds Kaserne "med betydelige skadevirkninger." "Panik og masseflugt fra Rønne," kombineret med behandling på øens sygehuse af et meget stort antal civile sårede. Resten af sikringsstyrken udebliver. Desorganisation af det militære og civilregionale kommandosystem.

Sjælland falder, og Bornholm underlægges COMBALTAP. Masseflugten fra øens byer tager til pga. radioaktivt nedfald fra NATO-luftangreb mod havnene i Rostock i DDR og Stettin i Polen. Evakueringsproblemerne vokser voldsomt, samtidig med at de første tegn på en landmilitær indsats mod øen fra Warszawapagten iagttages.

Hvad der forekommer at være det mest skræmmende i dette scenario, er nedbrydningen af det bornholmske samfunds sammenhængskraft og myndigheder-

⁵⁴ "Beredskabsøvelse for Bornholms Region i dagene 11. til 15. oktober 1971 af 19. august 1971 samt Landsdelskommandoens øvelsesbefaling nr. 2/71 – øvelse BALTISK KLIENT af 15. september 1971. RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 56.

nes muligheder for bistå befolkningen og styre øens forsvar mod en fjendtlig invasion – inden denne overhovedet var igangsat. Hertil må dog tilføjes, at beredskabsøvelsen netop var en “tænkt virkelighed”, som skulle give de involverede parter i øvelsen mulighed for allerede i fredstid at overveje de modtræk, som de ville finde nødvendige, for at undgå netop en sådan udvikling – skulle det blive alvor.

Planlægningen af de indledende faser i forsvaret af den sjællandske øgruppe⁵⁵

Spænding og krisestyring

Den sikkerhedspolitiske forudsætning for at, at land og forsvar kunne komme i krigstilstand, forventedes at ville være opkomsten af en kortere eller længerevarende krise eller en “spændingsperiode.” En sikkerhedspolitisk krise kan defineres som “en pludselig indtruffet, uventet udvikling, der udgør en alvorlig trussel mod vigtige samfundsværdier og interesser, og som kræver hurtig handling af beslutningstagerne.” I en sikkerhedspolitisk krise under den kolde krig indgik, at den ene part foretog konkrete tiltag, der hos modparten blev opfattet enten som en “provokation” eller som en trussel mod et lands suverænitet og nationale sikkerhedsinteresser; dette kaldte så igen på en afpasset reaktion fra modpartens side. Herved var der skabt en krisespiral af kortere eller længere varighed, hvor både vest og øst efter hvert trin overvejede, hvilket trin man herefter kunne gribe til på eskalationsstigen, og hvilket modforholdsregler den anden part havde til rådighed. Krisestyring omfatter således både “positive elementer” som varetagelsen af landenes nationale sikkerhedsinteresser, men også “negative”, forstået som de vedvarende bestræbelser på at sikre, at situationen ikke kom ud af kontrol og ledte til krig. De tænkte forløb af en krisesituation mellem øst og vest var omdrejningspunktet i de stort anlagte stabsøvelser, som hvert år fandt sted blandt NATO’s medlemslande.⁵⁶

Det afgørende skifte i det danske forsvars overgang fra at være under national, dansk kontrol under en kriseperiode, dvs. underlagt den danske regering, til under indtrykket af truende militær konflikt at blive underlagt SACEUR’s kommando var i sigens natur vanskelig at fastlægge præcist. Det var dog forventningen, at det ville ske sent. Måske meget sent. I Forsvarets planlægningsgruppe lød en vurdering fra 1975 således: “Populært udtrykt kan det siges, at danske styrker – bl.a. som følge af konstitutionelle problemer – først kan forvente tildelt SACEUR på et forholdsvis sent tidspunkt i en beredskabsudvikling, eller måske klarere udtrykt,

55 Om “operativ krigsplanlægning”, se Michael H Clemmesens opslag herom i Gads Koldkrigsleksikon (2011)

56 Datidens litteratur om krisestyring er særdeles omfattende; for et britisk bidrag til krisestyringsfilosofien fra 1970’erne, se Phil Williams’ artikel om “Crisis Management” i: *Contemporary Strategy*, red. af John Baylis o.a. (Croom Helm, London, 1975) s. 152-171. Citatet er taget fra Nikolaj Petersens opslag om “krisestyring” i Gads Koldkrigsleksikon (2011), s. 401-403.

kan forventes tildelt SACEUR senest på det tidspunkt, hvor et flertal af ansvarlige politikere anser det for overvejende sandsynligt, at Danmark ikke kan undgå at komme i konflikt omfattende bl.a. angreb på dansk landområde med et eller flere Warszawapagtlande.”⁵⁷

I spændingsperioden indgik som det centrale de politiske beslutninger i NATO-landene om brug af den militære afskrækkelse, herunder den atomare gengældelse som faktorer for at afskrække modstanderen og bevare freden. Det var en forudsætning, som indgik i samtlige de drejebøger, som Østre Landsdelskommando udarbejdede for de store øvelser, herunder øvelser med tilførsel af allierede forstærkninger. Et centralt element var typisk en stadig mere anspændt situation i Østersø-området med stærkt forøget Warszawapagt-øvelsesaktivitet til vands og i luften inkl. krænkelser af dansk territorialfarvand og luftrum og med forlægninger af militære enheder både til havnene i DDR og Polen langs den sydlige Østersø-kyst og nærmere grænseområdet op til Vesttyskland og dermed også nærmere Danmark. Disse aktiviteter var ledsaget af kraftige henstillinger fra østbloklandene til Danmark og Norge om at forlade NATO og erklære sig neutrale (hvilket i drejebøgerne blev afvist fra regeringens side). Som et væsentligt element i vurderingen af, om et Warszawapagt-angreb var nært forestående, indgik spørgsmålet om, hvorvidt de færdiguddannede årgange af værnepligtige i gruppen af sovjetiske styrker i Østtyskland, den østtyske hær og den polske hær efter afslutningen af deres grunduddannelse var blevet hjemsendt eller ej. Var de ikke det, ville Warszawapagt-enhederne være bragt op på fuld styrke. I så fald betragtedes risikoen for et angreb som større.⁵⁸

Gråzonen i overgangen fra fred til krig: overvågning og Hjemmeværnets rolle

Sideløbende med disse aktiviteter skiftede også overvågningen af territoriet karakter. I fredstid henhører overvågning af territoriet under politiet, og overvågningen af de danske havne under havnefogederne, som registrerer anløb og ophold i danske havn af udenlandske fartøjer. Hertil kommer overvågningen af dansk luftrum og søterritorium af henholdsvis søværnet og flyvevåbnet. I en spændingsperiode bestod overvågningstjenesten i at opdage og indberette til forsvarets øverste ledelse om “grove, gentagne krænkelser af dansk område,” “usædvanlig store skibskoncentrationer i nærheden af eller indenfor dansk territorialfarvand” samt “forlægning fra/til Østersøen af østmagtskibe i større samlede formationer eller i stadig strøm.” Hertil kom, hvad det betegnedes som “militære episoder,” eksempelvis ankomst til Danmark “af østmagt-militærfly eller krigs-

57 Forsvarets planlægningsgruppe: Sagsnotat C-200 af 1.oktober 1975. RA FKO Planlægningsgruppen. KA. Sagsakter hemmelig/fortrolig. middelstudier 1974-1977

58 Se f.eks. øvelsesbefaling for stabsovelse BALTISK KLIENT af 22. januar 1970, RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 52.

skib som følge af en nødsituation, hvor hele eller dele af besætningen anmoder om politisk asyl.” Sidst, men ikke mindst, “anden virksomhed rettet mod den danske stats sikkerhed”, dvs. “spionage mod forsvaret og nedbrydende virksomhed mod forsvaret eller samfundet som helhed.” Sammenfattende, set fra Østre Landsdelskommando: “de oplysninger, som fremskaffes gennem overvågnings-tjenestens, skal bidrage til, at Østre Landsdelskommando og forsvarets øverste ledelse i tide kan træffe de beredskabsmæssige og operative forholdsregler, som situationen kræver.”⁵⁹

På et tidspunkt i løbet af spændingsperioden blev Hjemmeværnets såkaldte politikompagnier beordret på plads; disse enheder blev ledet af tjenstgørende politifolk, men var i øvrigt sammensat af frivilligt mandskab i lighed med de øvrige Hjemmeværnsenheder; politikompagnierne havde som opgave at overtage et antal politiopgaver som f.eks. afspærring af områder, hvor politiaktioner finder sted, trafikregulering, i visse tilfælde gadepatruljer og eftersøgning af sabotører. Hensigten var at aflaste politiet, således at dette kunne koncentrere indsatsen om andre mandskabskrævende opgaver. Når politikompagnierne var beordret på plads (hvilket skete før det øvrige Hjemmeværn), overtog Rigspolitichefen “gennem politiregionerne ledelsen af politiets arbejde med opretholdelsen af sikkerhed, ro og orden”. Politikompagnierne var “mødt og var til rådighed for de respektive politikredse”, hvor der var indført “forbud mod møder og demonstrationer under åben himmel”.⁶⁰

Planlagte ødelæggelser og bemanning af “hindrelinjer”

En væsentlig del af forberedelsen af territoriet på krigstilstand var forberedelsen af ødelæggelsen af vigtige “objekter.” Formålet med at forberede objekter på sprængning var at sikre disse mod at falde uskadte i modstanderens hænder, idet de så i afgørende grad ville bidrage til, at modstanderne kunne nå sine mål. Disse ødelæggelsesforberedelser var planlagt at skulle finde sted under “overgangsberedskabet,” dvs. perioden mellem fredsberedskab og krigsberedskab. Som eksempler på ødelæggelsesmål kan peges på objekter som broer, havne, lufthavne. Østre

59 Østre Landsdelskommando til diverse myndigheder om “Blivende bestemmelser for beredskabet” (ny udgave) af 13. oktober 1977, RA FKO, Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 81.

60 Om oprettelsen af politihjemmeværnskompagnierne og deres opgaver, se Peter Hertel Rasmussen, Den danske hærs rolle i opretholdelsen af indre sikkerhed og samarbejdet med politi og hjemmeværn ca. 1950 i: *Fra Krig og Fred* (Dansk Militærhistorisk Kommissions Årsskrift for 2018), s. 147ff. Se også Henrik Stevnsborg, *Magt, krig og centralisering – dansk politi 1945-2007* (Jurist- og Økonomforbundet forlag, København 2016), s. 267f. Politiregionerne blev oprettet først i 1950'erne som en pendant til militærregionerne, som blev oprettet i 1951; efter kommunalreformen i 1971 og under resten af den kolde krig var landet opdelt i syv militærregioner og syv politikregioner, se samme sted, s.242ff. Se også underbilag A-1-4 til Øvelsesbefaling SMA-RAGD RUBIN 1976 om Politiregion VI af september 1976, RA FKO. Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 74.

Landsdelskommando tilstræbte en trinvis klargøring af ødelæggelsesforberedelserne og en fordeling af opgaverne mellem Landsdelskommandoen og underlagte enheder, således at større objekter, hvis ødelæggelse ville få betydelige samfundsmæssige konsekvenser, krævede godkendelse fra Landsdelskommandoen, mens mindre vigtige objekter var overgivet til "underlagte enheders bestemmelse".

Som objekter for "umiddelbar klargøring" til ødelæggelse ved overgangen til overgangsberedskab pegede Landsdelskommandoen i 1976 på vigtige broer som Storstrømsbroen, Masnedsundbroen, Frederikssundbroen og Dronning Louise Bro og på havne som Gedser Havn, Rødby, Stubbekøbing, Rødvig, Fakse Ladeplads.

Som objekter, hvis ødelæggelse skulle klargøres til sprængning på senere tidspunkt, nævnte Landsdelskommandoen Knippelsbro, Langebro, Sjællandsbroen og hindrelinjen i Guldborgsund-området. Ødelæggelserne i Gedser og Rødby havne med deres færgelejer indbefattede i 1971 både sprængning af færgelejerne, sænkning af skibe i havneindløbet samt minering. Noget tilsvarende gjaldt også de i denne sammenhæng væsentlige havne, dvs. Rødvig, Køge, Fakse Ladeplads og Stubbekøbing.

Hertil kom de meget vigtige ødelæggelsesforberedelser af startbanerne i såvel Københavns Lufthavn i Kastrup som Tune Lufthavn, forberedelser, som i hele perioden gang på gang afprøvedes, og som indgik i Landsdelskommandoens årligt tilbagevendende besigtigelser af de praktiske forberedelser på stedet.⁶¹

En anden aktivitet var forberedelsen og bemanningen af "hindrelinjer" bag kystlinjen, f.eks. "hindrelinje Tryggevælde Å" og "hindrelinje Præstø Fjord – Dybsø Fjord." Med "hindrelinje" forstås f.eks. et vandløb, der i sig selv udgjorde en forhindring for en modstanders fremrykning. Når dette blev kombineret med sprængning af de broer, som ledte over vandløbet, og bemanning af forsvarsstillinger på den modsatte side af vandløbet, var der skabt en "hindrelinje", som ville udgøre en bremse på modstanderens fremrykning. Det var en opgave for Hjemmeværnet at forberede og foretage sprængning af broer og at bemande disse hindrelinjer.⁶²

61 Landsdelskommandoen til FKO og chefen for hæren om ødelæggelsesforberedelser af 10. januar 1970, RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 51.

62 Østre Landsdelskommando til Forsvarskommandoen om "iværksættelse af beredskabsforanstaltninger vedr. hindringer og ødelæggelse" af 19. februar 1976, RA FKO Østre Landsdelskommando, KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 72 og Østre Landsdelskommando til Region V og Falsterske Fodregiment af 1. november 1971 om inspektion af ødelæggelsesforberedelserne i Gedser, Rødby og Stubbekøbing havne, samme sted, pk. 57 og Landsdelskommandoen til Forsvarskommandoen Af 21. juli 1972 om "færgeberedskabet under og efter beredskabsforøgelsen", samme sted, pk. 60. Se også Christensen 2017, s. 202.

Landet på vej ind i krigstilstand

Det centrale element i værnenes forberedelse på krigstilstand var overgangen fra det normale fredstidsberedskab over "overgangsberedskab" og videre til "krigsberedskab", hvor landet var i krig. Når landet var kommet i krigstilstand, betød det, at regering og centraladministration havde forladt det indre København, og regeringsmyndigheden varetoges i stedet fra bunkerkomplekset REGAN ØST. Fuldmagtsbestemmelserne for landets førelse under krig eller overhængende fare for krig var samtidig vedtaget og iværksat. Et afgørende element for forsvaret af den sjællandske øgruppe var, at regeringen havde erklæret øgruppen for LAND-COMBATZONE, og sidst, men ikke mindst: at regeringen havde overgivet til NATO, dvs. COMBALTAP det operative ansvar for forsvaret af Danmark. Forsvaret af den sjællandske øgruppe ville herefter blive ført videre af chefen for Østre Landsdelskommando, men nu som "Commander Land Forces Zealand" (COMLANDZEALAND) og med COMBALTAP som sin chef.⁶³

En afgørende del i overgangen til krigsberedskab var mobiliseringen, som var betingelsen for, at værnene overhovedet var klar til at deltage i militære operationer. Mobiliseringens formål var at genindkalde allerede uddannet og hjemsendt personel til tjeneste i brigaderne og lokalforsvaret, således at den fåtallige dækningsstyrke på Sjælland blev bragt op på fuld krigsstyrke.

Som nævnt var fredstidshæren under Østre Landsdelskommando garnisoneret alene på Sjælland. Men ikke nok med det: Ca. 50 % af enhederne var garnisoneret i Nordøstsjælland på de store kaserneområder som f.eks. Høvelte, Sjælsmark og Farum. Mobiliseringen, hvor det genindkaldte personel mødte op på kasernerne eller på allerede udpegede samlingssteder, hvor der ikke var kaserner, forventedes at kunne gennemføres inden for et tidsrum på mellem 24 og 36 timer. Men i og med at et fjendtligt angreb forventedes at finde sted i lokaliteter, som lå i den sydlige halvdel af Sjælland, var det afgørende, at de enheder, som befandt sig i Nordøstsjælland, samt de indkaldte reservister fra det befolkningsrige Københavnsområde og Nordøstsjælland så hurtigt som muligt blev transporteret mod syd gennem det, der benævntes "flaskehalsen," dvs. området mellem Roskilde og Solrød Strand, for at indgå i brigaderne. Al transport forudsås at ville ske med motortransport via omfartsvejene og motorvejene i det vestlige Storkøbenhavn. Jernbanetransport forudsås ikke benyttet. Bevægelserne fra Nordøstsjælland forventes at ville vare op til seks timer, hvorefter de to brigader og korpstropper forventedes at ville være bragt op på fuld krigsstyrke.⁶⁴

63 Forkortelsen REGAN stod for REGerings ANlæg; se Bilag F-1-B til Østre Landsdelskommandos øvelsesbefaling for øvelsen SMARAGD 78-1: "Den totalforsvarsmæssige udgangsposition," RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 82.

64 Østre Landsdelskommando til Forsvarskommandoen vedr. "AFNORTH Movement Conference 1972" af 17. februar 1972. Bilag 13: "Movement of Internal Forces in Baltic Approaches Area, COMLANDZEALAND-briefing", RA, FKO. Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 58.

Den operative planlægning af forsvaret af den sjællandske øgruppe mod et Warszawapagt-angreb

Hvordan, hvor og af hvem

Forsvarskommandoens operative udgangspunkt for forsvaret af den sjællandske øgruppe i 1975 så således ud:

“at imødegå enhver aggression med midler afstemt efter situationen, herunder at imødegå angreb på den sjællandske øgruppe, indledningsvis med enheder af Søværnet og Flyvevåbnet, indsat i fremskudt forsvar, senere med indsættelse af enheder af Hæren til nedkæmpelse af fjendtlige styrker så tæt på disses landsætningsområder/landgangsområder som muligt og så hurtigt efter angrebs iværksættelse som muligt.

Søværnet/COMNAV BALTAP tilvejebringer det nødvendige temporære og lokale søherredømme mhp. udlægning og beskyttelse af anti-invasions- og farvandsminefelter, bekæmpelse af fjendtlige amfibiestyrker i tilsejlingsfasen og i landsætningsfasen.

Flyvevåbnet/COMAIR BALTAP tilvejebringer nødvendig temporær og lokal luftoverlegenhed, der tillader overfladeoperationer bl.a. på landjorden. Etablerer forsvar af dansk territorium og bekæmper fjendtlige luftlandsatte styrker forud for landsætning og amfibiestyrker i tilsejlingsfasen og i landsætningsfasen.

Hovedtruslen vurderes indledningsvis at være rettet mod Øst- og Sydøstsjælland eller at være afgrænset til øerne syd for Sjælland og evt. tillige Sydøstsjælland.

Samlet plan: med 1. og 2. sjællandske brigade fra BSO (beredskabsområder) med afgørende hensigt at imødegå fjendtlige sølandsætninger på de mest truede strande og/eller luftlandsætninger på vitale områder i Øst-, Sydøst og Sydsjælland. Landsætninger øvrige steder vil blive imødegået efter omstændighederne.

Med III. opklaringsbataljon at sikre/objektnærsikre Storstrømsbroen/Masnedøbroen og Dronning Alexandrines Bro med henblik på disses fastholdelse og skabe forudsætninger for indsættelse af dele af felthæren på øerne, subsidiært med henblik på ødelæggelse af broerne for at standse fjendtlig fremtrængen fra øerne mod Sjælland og derved hindre en samordnet indsættelse af de mod de på øerne og på Sjælland landsatte fjendtlige styrker.

1. sjællandske brigade indsættes i Køge Bugt,
2. sjællandske brigade indsættes i Fakse Bugt”⁶⁵

Dette var i 1970'erne grundkonceptet for det danske forsvar af den sjællandske øgruppe, og først i 1980'erne skulle dette koncept ændre sig.

65 Udkast nr. 2 til OPLAN nr. 1 fra efteråret 1975, RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 69.

Som de områder, hvor en amfibielandsætning forekom mest sandsynlig, pegede Landsdelskommandoen i 1975 på følgende tre alternativer:

Option 1: amfibielandgang i Fakse Bugt og på Falster og Møn. Luftlandsætninger ved højedragene ved Kongsted og Dalby – Borup. Fordele: Falster og Møn vil blive erobret med små tab og er gode udgangspunkter for yderligere operationer. Ulemper: overgangen fra Falster og Møn til Sjælland bliver tidskrævende, hvis broerne er sprængt.

Option 2: amfibielandgang i Fakse Bugt og i Køge Bugt med luftlandsætninger i Roskilde – Køge-området, Kongsted og Dalby – Borup. Fordele: København og Nordøstsjælland kan hurtigt blive afskåret fra det øvrige Sjælland; korteste vej til det centrale Sjælland. Ulemper: længere sejlads til invasionsområdet i Køge Bugt, nødvendigt med stor minerydningskapacitet.

Option 3: amfibielandgang i Vestsjælland. Fordele: overraskelsesmomentet stort, idet modpartens forsvar vender mod øst-sydøst. Ulemper: den lange sejltid, passage af mange søminefelter og af en kystbefæstning (Langelandsfortet).

For alle tre optioner var det den danske forventning, at en opfølgningsstyrke med tungt, pansret materiel ville blive landsat, senest 12 timer efter at et brohoved var etableret. Og som konklusion pegede Landsdelskommandoen på, at option 1 var den "mest sandsynlige fremgangsmåde".⁶⁶

Planlægningen af Søværnets og Flyvevåbnets indsats mod Warszawapagtens invasionsflåde i Østersøen

De indledende faser af forsvaret mod Warszawapagtens invasionsflåde i retning mod den sjællandske øgruppe stod Søværnet og Flyvevåbnet for.

Såfremt Warszawapagten ønskede at foretage et angreb mod Danmark, ville ifølge en analyse fra Forsvarets Efterretningstjeneste fra 1978 følgende type af operationer indgå

1. Opnåelse af luftoverlegenhed
2. Opnåelse af søherredømmet i den vestlige Østersø og de danske stræder
3. Kontrol med hele eller dele af den jyske halvø og de sjællandske øer.

Som det første indledende skridt var det forventningen, at Warszawapagten ville indsætte "betydelige offensive flystyrker" med henblik på gennem voldsomme luftangreb at lamme dele af det danske forsvar, herunder at "neutralisere det danske flyvevåbens nøglefaciliteter og uskadeliggøre visse danske maritime enheder

⁶⁶ Se LANDZEALAND 122 (OPS) Annex 5: "Enemy probable course of action."

og installationer”. Dvs. danske flyvepladser, luftværnsmissilstillinger, kommando- og kommunikationscentre, depoter og baser.⁶⁷

Samtidig ville større skibe og ubåde fra såvel den sovjetiske Rødbannerflåde, den polske marine og den østtyske *Volksmarine* være sejlet ud i Østersøen med henblik på at “etablere søherredømme øst for Bornholm og derefter søge at ødelægge NATO-skibe i gennemsejlingsfarvandene og Kattegat, efterfulgt af etablering af søherredømme i den vestlige Østersø og videre op gennem de danske stræder. De indledende operationer til søs vil foregå med mindre enheder som FPB (*Fast Patrol Boats*) med missiler og torpedobåde, og når lufttruslen var reduceret, med større enheder og derefter med minestrygningsenheder, der skulle bane vejen for amfibiestyrker, der ville blive sejlet til de danske kyster med eskorte af destroyere og fregatter.”⁶⁸

En Warszawapagt-manøvre fra september 1976 var den hidtil største amfibiske øvelse, hvor procedurer for en landgang i den vestlige Østersø, herunder Danmark, blev afprøvet. Den omfattede syv landgangsfartøjer i formation og med eskorte; landgangsfartøjernes kapacitet var ret stor, nemlig for hvert skib to bataljoner med 1.000 til 1.500 mand, hvortil kom pansrede mandskabsvogne og et antal kampvogne; eskorten bestod af en krydser, fire destroyere, to fregatter, to korvetter og en minestryger. Det geografiske udgangspunkt var en opdeling af styrken med en gruppe i Swinoujście-bugten i Polen og to grupper syd for Falster. Den ene gruppe sejlede herefter mod øst nord og syd for Bornholm og foretog en landgang på den polske kyst øst for Gdansk; den anden gruppe sejlede østpå langs DDR og Polens kyst mod øst for så at foretage landgang i den sovjetiske Kaliningrad-enklave. Undervejs var begge grupper blevet angrebet fra luften og af hurtige missilbåde fra NATO-lande.⁶⁹

Hvad angik kystforsvaret af de områder, hvor en amfibielandgang forekom mest sandsynlig skulle lokalforsvaret anbringes helt fremme ved kystlinjen. Umiddelbart bag skulle de to sjællandske brigader placeres med det formål at hindre de fjendtlige styrker, som det lykkedes at gennemføre et indbrud i den danske forsvarslinje, i at opbygge et brohoved og videre: at udvide dette og indlede fremrykningen videre ind i Sjælland.

Formålet med placeringen af lokalforsvarsbataljonerne så langt fremme på stranden som muligt var at kunne beskyde de landgangsskibe og amfibiekøretøjer, som var på vej mod kysten, med direkte ild for dermed at hindre dem i at landsætte tropper og derved etablere et brohoved på kysten. Beskydningen skulle ske med artilleri og kampvognskanoner fra et net af feltbefæstninger i kystområdet, dvs. overdækkede kampanlæg for alt personel samt tunge våben og ammunition, som var blevet oprettet under den forudgående spændingsperiode. Denne skulle indledes på afstande op til 1.500 m., idet det dog var forventningen, at en

67 Forsvarets Efterretningstjeneste (1978), s. 19.

68 Bogason (2016), s. 262f.

69 Bogason (2016), s. 263f.

effektiv bekæmpelse af sølandsætninger ville kræve, at skydningen indledtes "på væsentligt større afstande." Til det formål ønskede Landsdelskommandoen, at der blev anskaffet laser-afstandsmålere.⁷⁰

Til konstruktion af overdækning af kampanlæg var det skønnede materielforbrug pr. lokalforsvarsbataljon 2.950 jernbanesveller, suppleret med omfattende pigtrådsspæringer. Feltbefæstningerne skulle "i væsentligt omfang" suppleres med landminefelter. Således var der afsat 8.000 panserminer og 8.245 personelminer til forsvaret af Kystforsvarsafsnit Køge; for Kystforsvarsafsnit Fakse var disse tal 10.000 panserminer og 10.300 personelminer.

Hensigten var at gennemføre et stationært landforsvar, hvor lokalforsvaret så lang tid som muligt fastholdt deres positioner i kystområdet i den orkan af granater, bomber og raketter, som indgik i den massive fjendtlige ildforberedelse. For landforsvaret var det afgørende øjeblik det tidspunkt, hvor det var muligt for lokalforsvarets artilleri og felthærens artilleri at indlede bekæmpelsen af de fjendtlige transportskibe, når disse nåede deres udladepositioner. Og videre: "Når landsætning på stranden påbegyndes, koncentrerer al rådig artilleri- og morterild mod landsætningsstedet."⁷¹

Det forventede taktiske forløb af kampen mod en fjendtlig invasionsstyrke i kystområdet

I et notat fra 1979 blev elementerne i det forventede taktiske forløb af kampen mod en fjendtlig invasionsstyrke skitseret: "Den første og vigtigste opgave [for forsvareren, forfatterens bemærkning] er at tvinge fjenden til udladning langt fra kysten, hhv. påføre ham tab af landgangsfartøjer og derefter nedkæmpe flest mulige amfibiekøretøjer i tilsejlingsfasen." Det var forventningen, at en betydelig del af fjendens amfibiekøretøjer takket være den "kraftige artilleriforberedelse" faktisk ville nå frem til stranden. Her skulle de fjendtlige køretøjer "bringes til standsning ved en kombination af hindringer (fortrinsvis miner) og ild fra panserværnsvåben. Øjeblikkelig ildåbning kan kun forventes fra nedgravede kampvogne og selvkørende panseret artilleri, som ikke bliver truffet direkte under ildforberedelsen."

"Med en stormhastighed på 5-10 km vil det betyde, at de forreste fjendtlige amfibiske køretøjer vil rulle ind over forsvarerens skyttehuller ca. 65 sekunder efter (den fjendtlige, forfatterens bemærkning) ildforberedelses ophør, hvilket bevirker, at væsentlige dele af angrebsstyrken skal nedkæmpes på særdeles korte

70 Se Landsdelskommandoen til FKO af 25. januar 1978 om "anskaffelse af integreret laser-afstandsmåler til KVG Centurion." RA FKO. Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 82.

71 Se Østre Landsdelskommando til bl.a. chefen for hæren og de to sjællandske brigader af 1. juni 1977, RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 80.

afstande. Det er herved forudsat, at angriberen accepterer ganske kraftige tab forårsaget af egen ildforberedelse.”

Landsdelskommandoens dystre forventninger til, hvorvidt det ville lykkes modstanderen at opnå fodfæste på de danske strande, fremgik af følgende passage:

“Det må antages, at fjenden ved udpræget tyngdedannelse med ild og enheder vil være i stand til at opnå fodfæste på dele af den forsvarede strandstrækning. Det er derfor nødvendigt, at forsvareren råder over midler til umiddelbart ved forsvar at bringe den fjendtlige fremrykning fra stranden til standsning – og snarest – inden forstærkninger landsættes ved angreb, at nedkæmpe det etablerede brohoved.”

Hvorledes det skulle ske, fremgik af det efterfølgende: I og med at bevægelser til og fra strandområdet, dvs. til lokalforsvarets enheder, vil være meget begrænsede, “må også den i dybden etablerede forsvarslinje være forberedt og så vidt muligt besat inden kampen.” Denne forsvarslinje, som det var op til de sjællandske brigader at indtage, skulle være beliggende 3-4 km fra kysten i terræn, “der er uden naturlige hindringer.” Også her vil kampen skulle gennemføres ved en kombination af minefelter og ild fra panserværnsvåben. Skudfelter er for 65 %’s vedkommende under 1.000 m. Som den forhåbentlig sidste fase af kampen på de sjællandske strande indgik “nedkæmpelse af gennembrudte fjendtlige pansrede enheder.” Kampen i sin helhed forventedes at ville være bragt til afslutning “inden for timer”. Notatet var underskrevet af den nye chef for Østre Landsdelskommando, generalmajor O. K. Lind.⁷²

Af en instruktion til Stevnsfort fra december 1979 blev dette gentaget: “Det er Landsdelskommandoen/COMLANDZEALAND’s hensigt at gennemføre en stedbunden forsvarskamp med hovedparten af styrken forlods i stilling på eller bag de kyststrækninger, der begunstiger fjendtlige amfibieoperationer. Tilintetgørelsen af den fjendtlige amfibiestyrker indledes allerede under udladningen og fortsættes under tilsejlingen herfra mod kysten samt på stranden, hvor den tilstræbes afsluttet, således at brohoveddannelse hindres. Det beskrevne forløb må forventes at blive kortvarigt og voldsomt.”⁷³

72 Landsdelskommandoen til Hærens Kampskole om Hærens delkoncept om panserværn af 17. juli 1979, RA FKO. Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 89. Generalmajor Otto K. Lind (1920-2000) var i 1977 blevet udnævnt til chef for Østre Landsdelskommando; i den egenskab tilførte han planlægningen en ny grad af dynamik, f.eks. i de realistiske vurderinger af, hvorledes kampen på de østdanske strande ville forløbe. I 1980 forfremmedes Lind til generallojtnant og overtog posten som COMBALTAP i Karup for så i 1984 at blive ny dansk forsvarschef. Han gik på pension i 1985.

73 Udkast til instruktion til Stevnsfort af 5. december 1979. RA FKO. Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979 1950-1979, pk. 90.

Britiske forstærkninger – anden fase

Storbritanniens alvorlige økonomiske situation omkring 1976 foranledigede den britiske regering til at gennemføre en række besparelser i det britiske forsvar, som også fik konsekvenser for de danske forstærkningsplaner.

Ved årtiets begyndelse bestod den britiske forstærkningsstyrke, *United Kingdom Mobile Force*, af tre luftbårne brigadegrupper, et pansret opklaringsregiment, et feltartilleriregiment samt enheder fra *Special Air Service* (SAS) og en faldskærmenhed. Pr. 1. april 1978 var denne mobile styrke omdannet til to *Field Forces* (6th. og 7th. *Field Force*), hvor 6th. *Field Force*, som var bl.a. tiltænkt BALTAP-området, bestod af tre infanteribataljoner, et pansret opklaringsregiment og et let artilleriregiment.⁷⁴

Den danske reaktion på disse reduktioner fremgik af et notat fra september 1975, hvori det hed: "De foreståede britiske forsvarsreduktioner vil ganske vist medføre en væsentlig begrænsning af den støtte, der er mulighed for at få fra England. På den anden side må det også erkendes, at mulighederne for at de engelske styrker vil blive indsat i BALTAP-området vil blive væsentlig forøget, idet de mulige indsættelsesområder for disse styrker forventes reduceret til BALTAP-området og Centralregionen." Hvad der med "Centralregionen" mentes, bestod i en forstærkning af den britiske Rhinhær, som jo også skulle underkastes besparelser, hvorfor der i den britiske hærledelse var et ønske om at se netop Rhinhæren tilgodeset.

Den danske konklusion på denne udvikling lød i samme notat: "Forsvaret af Danmark vil derfor under ingen omstændigheder alene kunne baseres på eksterne forstærkninger, men disse vil derimod kunne betragtes som et værdifuldt supplement tilegne styrker."⁷⁵

Et *Memorandum of Understanding* (MoU) mellem Storbritannien og Danmark, som aftalte Danmarks forpligtelser som vært for indsættelsen af 6th *Field Force*, blev undertegnet den 18. oktober 1977. Men det var ikke det samme, som at øremærkningen til Danmark dermed var en given sag; for 6th. *Field Force* kunne i en krisesituation udmærket deployeres andetsteds. F.eks. i Nordøstitalien ved grænsen til det daværende Jugoslavien og Østrig, hvor forventningen var, at Sydgruppen af de sovjetiske styrker stationeret i Ungarn ville starte en offensiv ind i Norditalien. Hertil kom, at en option for at indsætte enheden i NATO's Centralfront i Vesttyskland også skulle fortsætte. Det væsentligste var at bevare størst mulig handlefrihed for indsættelsen af de forhåndenværende styrker, afhængigt

74 Se skemaet "Organization of the UK Mobile Force" af 12. oktober 1972. Om omorganiseringen pr. 1. april 1978 til 6. *Field Force*, se britiske forsvarsministerium til HQ UK Land Forces (UKLF) af 20. maj 1976, TNA DEFE 70/431.

75 Se notat "vedrørende mulighederne for ekstern støtte" af 3. september 1975, RA FKO, planlægningsgruppen: middelstudier 1974-1977. KA sagsakter

af hvor man fra sovjetisk side måtte ønske at lægge tyngdepunkterne i en mulig offensiv mod Vesteuropa.⁷⁶

I Appendiks A til 1977-notatet skitseredes hovedlinjerne af indsættelsen af *6th. Field Force* til BALTAP-området efter 1. april 1978, når omorganiseringen var tilendebragt. Der forelå to optioner: enten at blive indsat på den jyske halvø eller på Sjælland. Blev det Jylland, forudsås styrken indsat i den dansk/vesttyske forsvarslinjes højre flanke nord for Hamburg, dvs. ved Nordsøen og de nordfrisiske øer. Formålet var at beskytte Jyske Division og vesttyske 6. panserinfanteridivision mod eventuelle flankeangreb i deres højre flanke.

Blev det Sjælland, forudsås *6th. Field Force* indsat defensivt i forsvaret mod amfibiske landsætninger i Køge Bugt og mod fjendtlige luftlandsætninger. Enheden forudsås transporteret ad søvejen til Kalundborg. En afgørende forudsætning for deployeringen af *6th. Field Force* til Danmark var, at Danmark forinden havde mobiliseret de logistiske enheder, som skulle sikre styrkens ankomst og indsættelse inden for rammerne af forsvaret af Sjælland.⁷⁷

En dansk tvivl om, hvorvidt *6th. Field Force* i realiteternes verden nu også ville blive afskibet til Sjælland, bestod dog fortsat. Det kom frem i et brev fra generalmajor Lind til COMBALTAP, generalløjtnant Vegger, i april 1978. Her understregede Lind, at han over for forsvarsministeren havde præciseret det ønskelige i, at *6th. Field Force* blev "knyttet til Sjælland," i hvilken forbindelse Lind havde opnået ministergodkendelse til at foreslå briterne oplagring af britisk ammunition i depoter på Sjælland. For *6th. Field Force* er "den eneste enhed," der har "nogen chance for at blive deployeret til øerne allerede i en kriseperiode." Ankom *6. Field Force* rettidigt, ville der være "en realistisk mulighed" for, at erobringen af Sjælland "under gunstige omstændigheder ville udgøre en ganske vanskelig opgave for en modstander."

Lind tilføjede, at han havde haft en samtale med chefen for *6th. Field Force*, brigadegeneral Michael Gray, som ikke var helt tilfreds med hans styrkes rolle. Således havde han peget på, at skulle den have en rolle i Nordøstsjælland (sikringen af Frederikssundsbroen), harmonerede det dårligt med, at hans "*Rear Maintenance Area*" lå ved Kalundborg på den anden side af Sjælland. Lind tilføjede, at han "ville lade være usagt", om dette var det væsentligste punkt i Grays bekymring. Selv ville Lind strække sig meget langt for at imødekomme Gray og havde derfor skitseret en opgave i Sydsjælland, som var "skræddersyet til ham."

Men derved var kvalerne ikke overstået: Lind havde erfaret, at der den 30. marts 1978 i britisk regi var blevet holdt et møde om deployeringen af *6th. Field Force* til den jyske halvø. Således var man fra vesttysk side interesseret i at få enheden knyttet til Slesvig-Holsten og havde tilbudt at udbygge havnekapaciteten i tyske Nordsøhavne som Husum og Tønning til brug for roll on/roll off-skibe. Og hvad

76 Se MoU af 18. oktober 1977 og notat om "*operational planning for the UKMF*" af 23. juni 1977, TNA DEFE 70/1773.

77 Se "*Concept of Operations*", bilag til ovennævnte skrivelse af 23. juni 1977.

mere var: Fra vesttysk side havde man "givet uforbeholdent tilsagn om al den *Host Nation Support*, 6th Field Force kunne ønske." Hvad der yderligere bekymrede Lind var, at 6th Field Forces øvelsesaktiviteter i de senere år var blevet forlagt til området vest for Store Bælt, hvilket gjorde, at styrken "yderligere knytttes til Slesvig-Holsten".⁷⁸

Således stod spørgsmålet om øremærkningen af 6th. Field Force til forsvaret af den sjællandske øgruppe ved årtiets slutning: Nok var styrken på papiret øremærket til Sjælland, men den kunne lige så godt blive forlagt til den jyske halvø – eller et helt tredje sted.

Tekniske nyskabelser på amfibieområdet og ændret betydning af luftlandsatte enheder: ændringerne i Warszawapagtens styrkeprofil sidst i 1970'erne

I løbet af 1970'ernes sidste år indtraf der en række revolutionerende, både kvalitative og kvantitative ændringer i Warszawapagtens styrkeprofil, som samlet betød en væsentlig styrkelse af de sovjetiske væbnede styrkers kampkraft. Mest udtalt gjorde dette sig gældende i udviklingen inden for de sovjetiske styrker i DDR. Disse ændringer omfattede en forøgelse af antallet af kampvogne i både de sovjetiske motoriserede infanteridivisioner og panserdivisioner, introduktion af nye og moderne kampvogne (fra T-60 til T-72 sidst i årtiet), en kvalitativ og kvantitativ styrkelse af artilleriet på divisionsplan samt videreudviklingen af BMD-1 infanterikampvognen.⁷⁹

Af særlig interesse i denne sammenhæng er de tekniske ændringer inden for pagtens amfibiestyrker i Østersøen, men også den øgede vægt, som luftlandsatte enheder fik i gennemførelsen af et angreb mod NATO. Disse ændringer havde vidtrækkende konsekvenser for forsvaret af den sjællandske øgruppe. En af de første gange, hvor disse ændringer blev analyseret i Landsdelskommandoregi med henblik på deres konsekvenser for forsvaret af den sjællandske øgruppe, var i form af en briefing med titlen "udviklingen i de seneste år og status medio 1978" i Landsdelskommandoen i juni 1978.⁸⁰

Om de sovjetiske luftbårne styrker pegede briefinggen på, at de nu omfattede i alt otte faldskærmsdivisioner samt et antal "diversions-brigader", dvs. enheder,

78 Chefen for Østre Landsdelskommandoen til COMBALTAP af 11. april 1978. RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 83.

79 Om denne udvikling, se f.eks. John Ericksons bidrag "Soviet Theater-Warfare Capability: Doctrines, Deployment and Capabilities" i: Lawrence L. Whetten (udg.), *The Future of Soviet Military Power* (Macdonald and Jane's, London, 1976), s. 117-156 og "The Ground Forces in Soviet Military Policy" ("*Strategic Review*," vinter 1978), s. 64-79, samt John Hemsley, "The Soviet Ground Forces" i: John Erickson & E.J. Feuchtwanger (udg.), *Soviet Military Power and Performance* (Macmillan, London, 1979), s. 47-73.

80 Landsdelskommandoen til brigader og regioner af 6. juni 1978 vedr. en briefing om "udviklingen i de senere år og status medio 1978" RA. FKO. Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 84.

som havde som formål at sprede ødelæggelse og demoralisering i modstanderens bagland. Hvad angik de otte faldskærmsdivisioner, var der tre udviklinger, som kunne få "væsentlig indflydelse for truslen mod vort område og for planlægningen i den nærmeste fremtid". Den første var den voksende størrelse af Sovjetunionen og de øvrige Warszawapagt-landes luftbårne styrker. Den anden var udskiftningen af de sovjetiske transportfly til fordel for fly med større løftekapacitet, eksempelvis i udskiftningen af transportflyet Antonov AN-12 med NATO-betegnelsen CUP og en kapacitet på 20 tons til de nyeste transportfly Ilusjin IL-76 CANDID og Antonov AN-22 COCK med en kapacitet på 60 tons.

Den tredje og væsentligste udvikling, som "måske hurtigst vil påvirke Landsdelskommandoens planlægning", var indførelsen af den nye infanterikampvogn BMP-1 i faldskærmenhederne; den var udstyret med en 73 mm-kanon, havde en tophastighed 80 km og plads til seks infanterister (tre i hver side), som under kørslen kunne beskyde modstanderens flanker. I og med at én af et sovjetisk faldskærmsregiments tre bataljoner var udstyret med ca. 40 BMPs (som kunne nedkastes med faldskærm), var der skabt en helt ny situation, idet faldskærmsenhederne efter nedkastningen på Sjælland stort set omgående ville kunne indlede et angreb ind i forsvarerens bagland eller et hurtigt fremstød mod København for eksempelvis at besætte lufthavnene nord og syd for byen. Som oplægsholderen så det, skulle der ikke megen fantasi til at forestille sig konsekvenserne af tilstedeværelsen af en sådan motoriseret og pansret kampgruppe med stor ildkraft i forsvarerens bagland. Hvad der lå bag dette, kunne være en erkendelse af, at det langt oversteg såvel lokalforsvar som Hjemmeværnets kapacitet effektivt at kunne bekæmpe enheder af den art.⁸¹

Også for en anden form for luftlandsætning, nemlig landsætning med helikopter, skulle den seneste udvikling inden for Warszawapagten give anledning til nytænkning. Hidtil var anvendelsen af helikopterlandsatte styrker på Sjælland blevet afvist med den begrundelse, at kapaciteten for sådanne angreb over Østersøen var "meget begrænset", og hvad mere var: at helikopterens operationsradius var "relativt lille".⁸² Dette skulle nu ændre sig.

Hvad angik Warszawapagts amfibiestyrker i Østersøen, pegede analysen på fremkomsten af nye skibstyper, hvis anvendelse i amfibieøjemed var "epokegørende". Det drejede sig om den sovjetiske anvendelse af "hovercrafts," dvs. luftpudefartøjer. Takket være anvendelsen af luftpudefartøjer ville truslen mod Sjælland ændre karakter, idet kyststrækninger, som hidtil havde været anset som uegnede for landgangsoperationer, pludselig blev det som f.eks. Præstø Fjord og Sydamager. I og med at luftpudefartøjer var langt hurtigere end almindelige far-

81 Om udviklingen af især de sovjetiske faldskærmsstyrker sidst i 1970'erne, se C.N. Donellys artikel, "Operations in the Enemy Rear" (*International Defence Review*, 1/1980), s. 35 – 41.

82 Landsdelskommandoen til enheder under øvelsen TURKIS STØVER, bilag D-2 efterretnings-tjeneste, af 21. juni 1970, RA FKO Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950-1989, pk. 53.

tøjer, betød det, at det tidsrum, som ville stå til rådighed for søværnet og flyvevåbnet for bekæmpelsen af dem, ville blive reduceret med ca. 25 % i forhold til almindelige fartøjer.

En anden nyskabelse, som havde stor betydning for opfølgingsstyrkernes mulighed for hurtigt at kunne forstærke marineinfanteriets brohoveddannelse på Sjælland, var fremkomsten af RO/RO-skibe, dvs. roll on/roll off-fartøjer. Med roll on/roll off-kapacitet menes en skibstype, hvor lasten i form af køretøjer etc. kan køres direkte ombord på fartøjet gennem store porte lige over vandlinjen i skibets agterstavn og føres i land igen. Ifølge briefinggen rådede Sovjetunionen over 21 RO/RO-fartøjer, DDR fire og Polen et. I 1981 ville Sovjetunionen råde over 26, og Polen over syv RO/RO-fartøjer. Den samlede løftekapacitet for denne flåde bedømtes i 1978 til at være 1,5 motoriseret infanteridivision, mens den i 1981 formodedes at ville andrage tre divisioner. Da udladehastigheden fra RO/RO-fartøjer vurderedes at være ca. 100 køretøjer i timen, ville det betyde, at et regiment kunne landsættes i løbet af tre til fire timer og en division på et døgn. En begrænsende effekt ville være havneanlæggets og baglandets evne i form af veje bort fra udladehavnen til at kunne absorbere en så stor styrke på så kort tid.

Landsdelskommandoens reaktion på denne udvikling og planlægningen i årtiets sidste år

Generalmajor Lind bedømmelse af de styrker, som stod under hans kommando, var i hans årsrapport fra juni 1978 til chefen for enhedskommandoen måske nok diskret optimistisk, men som helhed dyster læsning: *“A number of improvements within the land forces have been implemented since 1976 and have slightly increased the possibility of success for the defence of the Zealand group of islands. Despite these improvements and especially, when assessed in relation to the steadily improving quality and growing lift capacity within WP-forces, essential deficiencies are still in existence with little likelihood of short term solutions. The size of the national forces compared with the threat and the number of possible enemy landing areas (for amphibious assault as well as air landings) constitute a major problem. No mechanized or armoured reserve is available to me.”*⁸³

Som et indspil til forhandlingerne om et nyt forsvarsforlig gav chefen for Landsdelskommandoen, generalmajor Lind, i sommeren 1979 sin bedømmelse af, hvorvidt den seneste udvikling burde ændre vægtningen mellem et forsvar mod amfibielandsætninger som første prioritet, eller om forsvaret fremover skulle koncentrere sig om forsvaret mod luftlandsætninger. Generelt var det hans bedømmelse, at “i planlægningsperioden vil den luftbårne trussel blive øget, bl.a. vil mulighederne for nedkastning af pansrede kampkøretøjer blive øget. Hvor man før havde regnet med luftlandsatte enheder som let udrustede enheder med ringe

83 Chefen for Østre Landsdelskommando til COMBALTAP: “Annual Status of Forces Report 1978” af 26. juni 1978” RA FKO Østre Landsdelskommando. Klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 84.

mobilitet, må man fremover regne med luftbårne, pansrede enheder med stor bevægelighed og ildkraft. Landsætning fra søen må dog stadig regnes som den primære operation i en invasion, en opfattelse, der finder støtte i den stadige forbedring af den potentielle fjendes amfibiemuligheder, herunder opbygningen af en flåde af luftpudéfartøjer, der vil gøre landsætning mulig på strande, hvor landsætninger ellers ikke ville have været mulig bl.a. eventuelt ved at kunne passere søminefelter.”⁸⁴

Hvis man ser på truslen fra de luftbårne styrker, var en problemstilling pludselig blevet endnu mere påtrængende. Nemlig hvorledes forsvareren så hurtigt som muligt fik et overblik over det geografiske rum omkring de nedkastede faldskærmstropper og retningen af deres formodede fremstød bort fra nedkastningsområdet. Mens Hjemmeværnet nok kunne give et overblik over det geografiske rum, hvor en nedkastning havde fundet sted, savnede både det og lokalforsvaret den mobilitet og ildkraft, der skulle til, for i bevægelig krigsførelse at overvåge, inddæmme og bekæmpe de landsatte faldskærmstropper.

Allerede i august 1979 kom det første bud på, hvorledes denne udvikling kunne påvirke de planlægningsmæssige dispositioner, som forsvaret af den sjællandske øgruppe havde hvilet på i lang tid. Således blev Hærenes Kampscole underrettet om, at “årsagen til en mulig ændret prioritering af opgaverne er den omstændighed, at den luftbårne fjendtlige trussel må forventes af ændre karakter med de luftbårne enheders større indhold af pansrede enheder og dermed større og offensive kampevne og større aktionsradius.” Da Landsdelskommandoens “kamp- og støtteenheder i den indledende krigsopstilling vil være koncentreret i den østlige del af Midtsjælland, er det i hovedsagen kun opklaringsbataljonen, der kan indsættes som en “*quick reaction force*” med opgaverne: opklaring mod luft/sølandsatte styrker, nedkæmpelse af mindre landsatte styrer og inddæmning af større landsatte styrker.”⁸⁵

Status ved årtiets slutning

Ved vejs ende i dette overblik over et tiårs forventninger og planlægning melder det spørgsmål sig: Hvorledes ville det have set ud i virkelighedens verden, og hvilke forventninger var der for sandsynligheden for, at det kunne lykkes at afværge en landgang på Sjælland?

Et væsentligt forhold, der lå som et vandmærke i al planlægning, var forventningen om, at overgangen fra fred til krig ville ske gradvis via en “grå periode”, en spændingsperiode, inden det blev alvor. Et centralt element i spændingsperioden

84 Chefen for Landsdelskommandoen til forsvarschefen om “oplæg til forsvarsforlig 1981” af 9. juli 1979; bilag af samme dato om “forslag til koncept for organisation af de landmilitære styrker på den sjællandske øgruppe” RA FKO Østre Landsdelskommando, klassificeret kopibog 1950-1979, pk. 88.

85 Landsdelskommandoen til Hærenes Kampscole m.fl. af 25. august 1979 om hærens delkoncept opklaring. RA FKO. Østre Landsdelskommando. KC. Klassificeret kopibog 1950/1979, pk. 89.

var at indhente en bred politisk accept af at sætte landet i krigstilstand. "Den grå periode" var endvidere forudsætningen for, at mobiliseringen kunne sættes i gang og afsluttes, og at forberedelsesarbejderne for at modtage udenlandske forstærkninger kunne indledes. Mobiliseringen var nødvendig for at få den fåtallige dækningsstyrke på Sjælland forøget med indkaldt mandskab og for at få de forventede landgangslokaliteter udbygget med forsvarsstillinger og minefelter.

Forløb dette som planlagt, meldte spørgsmålet sig, hvordan den mobiliserede hær ville have kæmpet, sammensat som den var af genindkaldte, stampersonel og befalingsmænd. De genindkaldte ville være kommet direkte fra deres civile liv og forventedes herefter at kunne samarbejde og kæmpe effektivt i militære enheder. Om det var praktisk muligt, var et stort spørgsmål. Det var et genkommende tema i landsdelskommandochefens årlige rapporter til BALTAP, at de værnepligtiges uddannelsesniveau og det aldrende materiels kvalitet lå noget nær det absolutte minimum for, om det var realistisk at få etableret et troværdigt forsvar af den sjællandske øgruppe. Oveni kom spørgsmålet, om Storbritannien ville have forstærket forsvaret af Sjælland.

Der kan således rejses flere spørgsmål om sandsynligheden for, at det ville lykkes at få etableret et solidt forsvar af den sjællandske øgruppe. Men når det er sagt, må det samtidig erkendes, at en amfibielandgang af den sjællandske øgruppe ikke var nogen let sag. Som udgangspunkt forudsatte det, at Warszawapagten samlede en ganske betydelig skibstonnage i Østersøen. Den omfattede ikke kun de landgangsfartøjer, som skulle landsætte første bølge af landgangsstyrker, men også tonnage i form af handelsskibe, som kunne færges forsyninger til første bølge og opfølgningstyrkerne over Østersøen. Undervejs over Østersøen måtte de ud over passage af minefelter forvente angreb fra NATO-flådestyrker og fly. Set på den baggrund indeholdt generalmajor Linds forsigtigt positive ord fra 1978 om, at skulle det lykkes at få britiske forstærkninger til Sjælland, så ville erobringen af den sjællandske øgruppe "udgøre en ganske vanskelig opgave for en modstander" – og dermed en dansk forventning om, at det kunne lykkes at afværge en landgang.

Disse spage forhåbninger måtte dog blegne, når man betragtede den revolutionerende kvalitative og kvantitative udvidelse af Warszawapagten styrker syd for Østersøen. Denne udvikling, som er skitseret ovenfor, indeholdt så mange faremomenter, at en genovervejelse af den hidtidige planlægning pressede sig på. For Danmarks vedkommende betød det, at der skulle findes en løsning på dette cirkulens kvadratur mellem utilstrækkeligheden af de forhåndenværende styrker til både at afværge en amfibielandgang på Sjælland og efter opklaringsbataljonens "inddæmning" af en større luftlandsat styrke at nedkæmpe denne. Oveni kom muligheden af indsættelse af særlige sabotage- og rekognosceringsenheder fra Warszawapagten i Danmark forud for en konflikt under navnet Spetznaz.

Et andet overordnet problem bestod i forudsætningen for, at hele dette danske forberedelses- og mobiliseringsarbejde kunne sættes i gang, nemlig at man fra vestlig side kunne gøre regning på en spændingsperiode af en vis varighed. Men

mod slutningen af årtiet blev man fra dansk side opmærksom på, at dette ikke nødvendigvis ville være tilfældet. Med udbygningen af Warszawapagtens styrker kunne et overraskelsesangreb komme som et lyn fra en klar himmel. Den umiddelbare reaktion fra Landsdelskommandoens side var at lade den fåtallige dækningsstyrke tage imod det første stød, mens mobiliseringen, så godt den kunne, samtidig gik i gang. Det var en problemstilling, som skulle blive aktuel i det efterfølgende tiår

Muligheden af at modtage forstærkninger fra andre NATO-lande til forsvaret af Sjælland spillede efter vedtagelsen af 1973-forsvarsloven en stedse mere væsentlig rolle. Hvad angik amerikanske styrker, spillede de dog ingen nævneværdig rolle for forsvaret af Sjælland (men nok for den jyske halvø); forstærkninger i form af NATO's "brandkorps" (AMF) indgik nok i overvejelserne, men de danske forventninger til dens deployering på Sjælland var begrænset, i og med at AMF lige så godt kunne udsendes til andre områder.

I stedet samlede interessen sig især om forstærkninger fra Storbritannien, men det var interesse, som i hele årtiet var omgivet med tvivl, både fra dansk og britisk side. I takt med de britiske forsvarsreduktioner i løbet af 1970'erne reduceredes antallet af "*mobile forces*." Og da den britiske Rhinhær bedømtes som det centrale britiske bidrag til forsvaret af Vesteuropa, var den britiske hærs interesse koncentreret om at forstærke Rhinhæren med mobile enheder. Skulle det imidlertid vise sig muligt at forstærke landforsvaret af Danmark, hældede man fra britisk side mere til at forstærke forsvaret af den jyske halvø end af Sjælland. Dels fordi transportvejen over Nordsøen var mere overskuelig end en transport ind i de indre danske farvande, dels fordi man vurderede, at det rent militært ville give mest mening at forstærke det jyske forsvar. Den britiske tvivl om hensigtsmæssigheden af at indsætte britiske styrker på Sjælland var man udmærket klar over fra dansk side, og i hele årtiet var man fra dansk side pinligt bevidst om, at det jo intet sted stod skrevet, at briterne rent faktisk ville komme. Ikke desto mindre udfoldede Østre Landsdelskommando store bestræbelser på at fastholde et britisk militært engagement i Sjælland.

Til spørgsmålet, hvorvidt modstanderens mulige brug af kernevåben og kemiske våben spillede en rolle i Østre Landsdelskommandos planlægning i dette årti, er svaret benægtende. Den tanke ligger nær, at man fra dansk side forestillede sig, at en krigs indledende faser ville ske med anvendelse af konventionelle våben, og at kernevåben først sent ville blive indsat i forløbet. Selv da man fra dansk side ved årtiets midte fik mulighed for at anvende taktiske kernevåben for at stoppe invasionsflåden, ledte det tilsyneladende ikke til nogen erkendelse af, at modstanderen måske også kunne tænke sig at indsætte kernevåben for at tilføje det danske kystforsvar et lammende slag inden selve landgangen.

Det skulle blive det efterfølgende årti, som skulle finde en løsning på disse til dels modsatrettede tendenser. Tendenser, som både omfattede en stadigt stigende forøgelse kvalitativt og kvantitativt af de styrker, som kunne forventes indsat mod Danmark, kombineret med usikkerheden om, hvilket modsvar det var muligt at

give fra vestlig side. Kunne man fra dansk side regne med afsendelsen af britiske styrker til forsvaret af Sjælland, og ville det danske invasionsforsvar blot på papiret fortsat være i stand til at levere et nogenlunde effektivt forsvar? Oveni kom som noget nyt en mulig hybridkrig mod Danmark i form af indsættelse af Warszawapagtens særlige rekognoscerings- og sabotageenheder allerede i fredstid.

Summary

The military defence of the Zealand group of islands and Bornholm in the 1970s

This article is the first of two articles, analyzing the Danish defence of the eastern part of Denmark, that is the Zealand group of islands and Bornholm, during the last two decades of the cold war. A second article on the developments in the 1980s up to the fall of the Berlin wall is scheduled to appear in a later issue of this magazine.

A brief summary of the defence of the Zealand group of islands would highlight the numerical discrepancy between on the one hand the Danish forces available for the defence of this part of Denmark, combined with possible British reinforcements. And on the other hand the continuing build-up of both the military and naval forces of the Warsaw Pact countries (the Soviet Union, Poland and East Germany) in the Baltic. The Danish strategy was concentrated on establishing a limited number of solid coastal defences in areas along the east coast of Zealand, considered most suitable for amphibious landings. While the main brunt of resisting an invasion would be borne by coastal defence batalions, the two Danish armoured infantry brigades, stationed in Zealand, would conduct immediate counterattacks against those Warsaw Pact forces who succeeded in establishing bridgeheads. The timespan for conducting a succesful defence against an invasion force was considered to be very short, a few days at the most.

While seaborne landings were considered the most likely way of conducting an invasion of Zealand, the build-up of Warsaw Pact airborne forces (including the introduction of the BMP infantry combat vehicle) over the decade led to a fundamental rethinking of the Danish strategic concept. While the basic element in this rethinking, that is the immediate encapsulation of Warsaw Pact airborne forces with a view of destroying them, the tactics and organization of doing so would be left to the following decade to decide.